

2 $\frac{04}{7}$ 6.56.

OBRAZY PŘÍRODNÍ

Z

Ř Í Š E R A K O U S K É .

S 58 VYOBRAZENÍMI.

VE VIDNI.

V C. KR. ŠKOLSKÉM KNIHOSKLADU.

1860.

O b s a h.

Články hvězdičkou * znamenané opatřeny jsou obrázkem.

	Str.		Str.
1. Naše vlast	1	* 33. Ledová jeskyně Rossite . . .	45
2. Labe a Vltava	2	34. Jeskyně Bradlanská	46
3. Morava i Odra	3	35. Lednice Silická	47
4. Visla i Dněstr	4	* 36. Jeskyně Holubecká	48
5. Tisa	5	37. Jeskyně Veteránská	50
6. Dráva i Sáva	6	38. Jeskyně Homoradská	51
7. Dunaj	7	* 39. Karlovy Vary	53
* 8. Adriatické moře	9	* 40. Teplice české	55
* 9. Blatenské jezero	11	* 41. Ischl	57
* 10. Neziderské jezero	13	* 42. Gasteinské lázně	59
11. Jezera korutanská	14	* 43. Teplice Baden	60
* 12. Jezero Atterské	15	* 44. Herkulovy Lázně v Mehadii .	61
* 13. Jezero Travenské neboli Gmundské	17	* 45. Vodopád Gollinský	62
* 14. Jezero Cirknické	18	46. Rašeliniště slezské	63
* 15. Jezero Garda	21	47. Cementové vody v Uhrách .	65
* 16. Ortles	22	* 48. Vodopád Travenský	66
* 17. Martinská stěna	24	* 49. Vodopád Lasnický	67
18. Tyrolské Alpy	25	50. Jezera Plitvická	68
* 19. Untersberg	26	* 51. Hanšág	69
* 20. Veliký Zvon (Grossglockner)	27	* 52. Bahno Velenecké	71
* 21. Dachstein	28	53. Laguny	72
* 22. Triglav	30	* 54. Pusta	73
23. Fruška Gora	32	* 55. Moravské Pole	75
* 24. Tatry	33	56. Step bukovinská	76
* 25. Krkonoše	35	* 57. Rovina Páidská	77
* 26. Skály Adersbasské	37	58. Silnice Wormská	79
27. Rozhled s výsočiny Brdské	38	* 59. Prosmýk Klamn	80
* 28. Krušné Hory	39	* 60. Prosmýk Lueg	81
29. Středohoří české	40	* 61. Semerink	82
30. Šumava	41	* 62. Adlitzgraben	83
* 31. Jeskyně Postojenská	42	* 63. Helenenthal u Baden	85
* 32. Jeskyně Aeskulapova	44	* 64. Údolí Mehadské	86
		65. Ssutiny horské u S. Marea	88

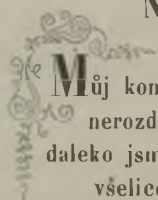
	Str.		Str.
* 66. Ssutiny korutanské	89	85. Bóra	113
67. Velébit	90	86. Seirocco	114
68. Banát a Báčka	91	* 87. Lavíny	115
* 69. Kamenné Moře	92	88. Záření alpské	117
70. Přelévání Alpa	93	89. Světelníkování mořské	118
71. Mořské solárny	94	* 90. Povětroň	119
72. Ostrov Zlarín	95	91. Propast Macocha	120
* 73. Vír Dunajský	96	92. Obrazy povětrné	121
74. Teplé prameny v Dunaji	97	* 93. Hospodářství horské	122
* 75. Babakaj	98	* 94. Pusta koňská	124
* 76. Železná Brána	99	95. Naše Zvířena	125
* 77. Čertova Stěna	101	* 96. Eisenerz	127
78. Slovenské lesy	102	* 97. Wieliczka	129
* 79. Mořské Oko	105	98. Idria	130
* 80. Končina Aigenská	106	99. Rudy	131
* 81. Bakoňský les	107	* 100. Vinobraní	132
82. Lesy sedmihradské	108	101. Naše rostlinstvo	133
* 83. Šumava	109	Otčina i Vlastenec	135, 136
* 84. Drniš a Skradinské vodopády	111		

Jména spisovatelů,

jichžto spisů neb rozprav tuto užito.

M. A. Becker. — J. Čaplovič. — J. Moshammer. — L. rytíř Heufler. — Kosta. — Mat. Vrtové. — Krist. d' Elvert. — Carlo Cattaneo. — Tanárki. — A. Fryč. — Vil. Duš. Lambl. — Vine. Pól. — Jac. Bonfadio. — Mich. Ugróczy. — Sartori. — Jos. Veselý. — J. Wenzig. — Em. Purkyně. — J. Navratil. — Ferd. Mikovec. — Kerner. — J. Vaelík. — B. Němcová. — J. E. Wocel. — J. Soukup. — A. Intibus. — Schmidl. — Vaníček. — Básně od Jablonského, Winaříckého, Havelky.

Naše vlast.

 Můj koníku roztomilý,
nerozdílný příteli!
daleko jsme světem byli,
všelico jsme viděli.

Sem tam vodila nás cesta
v dobrodružném záměru,
viděli jsme velká města,
cizích panství nádheru.

Viděli jsme mocné říše,
bujnoplodné krajiny,
viděli jsme v hrdé pýše
vypínavost ciziny.

Avšak, projdi všechny části
všeho světa ven a ven :
proti kráse naší vlasti
shledáš přec jen noc a den!

Labe a Vltava.

Země česká prostoupena jest od polední strany k půlnoci jedním velikým řečískem, do kteréhož všecky tekoucí vody země této veházejí. Řečisko to náleží až k Mělníku Vltavě, kdež k ní Labe přistupuje a dalšímu běhu až ke hranicím saským i dále až k moři Severnímu jméno dává.

Vltava se prýští v lesích Šumavských, má u Budějovic 100, u Zvíkova 200, u Zbraslavi 300, u Prahy 800, u Mělníka pak zase jen 400 stop šířky. Hlaubka v průměru 3 — 7 stop obnáší. Praha, hlavní město království českého, rozložena jest po obojím břehu řeky, kterou zde několik pěkných ostrovův ozdobuje, což spolu se staroslavným mostem Karlovým a novověkým mostem řetězovým převelmi přispívá k okrase města. Na jednom konci zhlíží se v proudu Vltavském šedý Vyšehrad, na druhém nádherný hrad královský.

Prameny Labské jsou v horách Krkonošských, na tak zvané Labské Louce, de Labe v rozsáhlých močálech vzniká a odtud do hlubokého dolu přes ohromnou stěnu dolů se vrhá. Šířku Labe vyměřili u Hradce Králové na 100, u Mělníka na 300, u východu ze země na 400 stop, hloubku pak v průměru na 10 stop.

Obě řeky tyto jsou splavné, Vltava od Budějovic, Labe od Pardubic. Parní lodě pojíždějí po Vltavě od Roztok níže Prahy a po Labi od Obříství nad Mělníkem, proudem dolů.

Což není krásná česká země?
V srdeci Evropy se skví co růže;
hledejte v světě vukoli
tak utěšené údolí,
kteréž věncí nebetýčné hory,
jímž se táhnou doubravy a bory,
jímž se vinou řeky a potůčky jemné;
krásná jest zajisté česká země!

Morava i Odra.

Země Moravská jméno své má od hlavní řeky Moravy, která skrze ní teče od severu na polední stranu, sbírajíc všecky ostatní řeky a potoky moravské do svého řečiště a nesouc jich vlny do velikého Dunaje. Vrchoviště čili pramen Moravy jest v lesích hory Sněžníka na rozhraní mezi Čechy, Kladskem, Slezskem i Moravou, jiných přítoků časně dostává z okolních vrchů a záhy vstupuje v požehnanou, krásnou rovinu. Na své 40-mílové pouti pozdravuje města Litovli, Olomouc, Tovačov, Kojetín, Kroměžír, kde přijímá s jedné strany Hanu, s druhé Bečvu; dále Tlumačov, Napajedl, Hradiště a Velehrad, Ostrov, Veselí, Strážnici, Hodonín, Týnec, kde se k ní pod Břeclavi přidružuje Dyje spojená se Svratkou (Švarcavou) a Jihlavou. Pod Břeclavi vychází Morava z vlasti své a činí rozhraní mezi Rakousy a Uhry až ke vtoku svému do Dunaje při osadě a zříceninách Děvína. U Olomouce jest Morava 300, u Napajedel 500 stop široká; hloubku má u Olomouce na 2 stopy, u spojení s Dyjí 5 až 9 stop. Počínajíc od Napajedel rozvodňuje se řeka dosti často a zanechává bažiny po březích.

Odra náleží Slezsku, ačkoliv se prameny její a počátečný běh počítají k Moravě. Prýští se v kopcích opodál Olomouce, v močálovitém sosnovém lese a zmnožňuje se hned několika přítoky. Potom teče tak zvaným Kravařskem, a přijavši z jedné strany Opavu z Opavska, s druhé Ostravici a Olešnici z Těšínska vychází z mezí našeho císařství a vstupuje do Pruska, načež po dlouhém běhu vpadá do Baltického neboli Východního moře.

Visla i Dněstr.

Hlavní řeka Krakovska a západní části Haliče jest Visla, hlavní řeka východní Haliče Dněstr; Visla se prýští v Karpatech ještě ve Slezsku a teče do téhož Baltického moře, kam i Odra, Dněstr má zřídla svá v Karpatech halických a spěchá k Moři Černému, kam i Dunaj.

První potoky, z kterých se tvoří Visla, slují bílá, malá a černá Visla. Vystoupivši ze Slezska, činí nachvíli hranici proti Prusku, vstoupí do Krakovska, spatří na břehu svém starožitný Krakov, nese odtud již pramice prostřední velikosti, činí dále rozhraní mezi ruským Polskem a naší Haličí, u Sandoměře stává se splavnou i pro velké i parní lodě, avšak brzo vstoupí do ruského Polska a spěchá k Varšavě, až u Gdánska vkročí do moře. S naší strany přijímá Biažu, Solu, Skavu, Rabu, Dunajec, Visłoku a San.

O Dněstru, hlavní řece východní Haliče, zpívá básník polský:

Skalnatým žlebem Dněstr se vlní,
Vody jeho Černé Moře plní.
Co jsi Dněstře viděl na svém běhu?
Co se děje na obojím břehu?
„ V horách — tam šumí potoky jaré,
Nad propastmi pnou se buky staré,
V rovinách se pasou stáda bílá;
Voda má tu skalný břeh podmilá.
Na Podolí domky bílé kynou,
Po stěnách se vinné révy vínou.
Staré hrady shlížejí se ve mně:
Rozmilá jest halická ta země!“

T i s a.

Rybolodná Tisa, nad jiné milá Uhrům, proudí se povolným tokem rovinami uherskými, i rozstupuje se na četné okliky, zátoky, ramena i proudy. U Segedína jest 400, u Titelu při vtoku do Dunaje 733 stop široká. Výše 10—20 stop hloubky nemá. Pobřeží jest samá porostlina. Rákosí a trstina rozkládají se tu v podobě lesů; v kalužích a mokřínách rostau rostliny bahenné; osady jsou podál břehů; mrtvo se zdá býti na celém poříčí. Tomu však jinak jest: Za večerů letních křehoce tisícero žab dlouho do noci, nezčíslná hejná ptactva, špačků, vrabeů, čejek švitolí, zpívají, pokřikují přes den a zástupy divokých kačen přeletují z houštiny do houštiny, šedá volavka čeká na bahnitém břehu, klektavý pelikán lapá ve vodě rybky, vlaštovice střelhitě přeletují po žluté hladině, nezčíslné mušky bzučí v povětří, a zdaleka slyšeti bývá blekot bravu, bučení dobytka, řehtání hříbat i kobyl na pustách. Čilý jest tedy život po břehách; ještě čilejší pak v řece samé, kdež přebývá náramné množství ryb, hlavní bohatství Tisy: Štíky i kapři, líni, jesetrové, vyzy, a jak se všechny jmenují.

Tisa na dlouhém toku svém spatřuje následující pozoruhodná místa: V horách odkud přichází, osady Sziget, Hust, Velký Szőlős; u Tokaje teče podle vyhlášených vinogradů Hegyalských, u Solnoku překračuje ji železná dráha Pešťansko-Debrecinská, u Čongradu vpadá do ní sedmihradská řeka Kőrös, u Segedína druhá, Mároš; v těch místech jde přes Tisu železnice Pešťansko-Temešvarská; u Senty jest staré bojiště turecké, kde přine Eugen náramnou porážku zadal Turkům; Titel, kde vchází konečně do Dunaje; hlavní to stanoviště hraničárů, někdejších šajkaů.

Dráva i Sáva.

Dvě řeky, ježto obě na vysokých Alpách vznikajíce v nedaleké odlehlosti od sebe společně k Dunaji se ubírají. Dráva prameny své má na Toblašském poli (3781 stop nad mořskou hladinou) v tyrolském Pusterthálu, Sáva u hory Třihlavu v Krajině.

Dráva teče celým nadél Korutanskem a poledním Štyrskem, odkudž vstupuje do Charvat; dále pak až ke vtoku do Dunaje dělí Uhry od Slavonska; znamenitější místa jsou na ní Bělák v Korutanech, Marburg v Štyrsku, Varaždin v Charvatsku, Osěk v Slavonsku. V Korutanech a Štyrsku teče pěknými, úrodnými dolinami, pod Varaždinem spojuje se se štyrskou Murou, činic tím zákoutí, Mezimuří řečené; dále vleče se tokem lenivějším mezi pastvinami a doubravami slavonskými a uherskými.

Sáva hned při pramenech svých divnou má povahu: Učinivši malé jezírko (Wurzenské), ztrácí se ve štěrku; o hodinu níže vyniká znova ze země a spojuje se u Radolce s druhým potokem, Savinou, jenž přichází z jezera bochynského. Dále se běře pěknými dolinami okolo Lubláně, hlavního města krajinského, k Teplici Římské (Römerbad Tüffer) na rozhraní mezi Štyrskem a Krajinou, vstupuje do Charvat i běře se okolo hlavního města Záhřebu. U Sisku spojuje se s Kulpou a nese lodě parní. Tam vstupuje zároveň do Vojenské Hranice a teče pak po hranicích říše naší a Turecka, okolo měst hraničárských Gradišky, Brodu, Mitrovic, až se u Zemlina s mohutným Dunajem spojí.

D u n a j .

Hlavní řeka říše Rakouské jest Dunaj, druhá v počtu největších řek evropských. Prameny své má Dunaj v Černém Lese v Německu, vstupuje do našich zemí pod Pasovem a vychází od nás, posilněn množstvím řek pobočných, u Staré Ršavy tak řečenou Železnou Branou do zemí tureckých, z kterých pak po delším toku několika hrdly do Moře Černého se vylévá. Dunaj má tolik rozmanitostí na svém toku skrze Rakousko, že nám o sobě podává obraz všeho, čehož jiné řeky poskytují napospol. Hned se ubírá skalnatými těsninami, hned zase rozkládá se na rovině ve mnohá ramena; tu se v něm shledává nebezpečný vír, onde se proudí prudce po prazích rovně nebezpečných; na jednom místě obrouben jest močálem a bahnem, jinde se pyšní pěknými rozsáhlými ostrovy. Znamenitým dobrodiním jest řeka tato co dráha vodní, po které na sta lodí, člunů a parníků pojiždí, tovar z jedné země do druhé převážejíce. Na břehách svých spatřuje Dunaj řadu znamenitých měst a osad: Hlavní město Hořejších Rakous, Linec, překrásný klášter Melk, pověstné zříceniny hradu Dürnsteinu, staré osady Mautern, Kremži, Tulln, klášter Klosterneuburg, načež se zahýbá k Vídni, kde se jedna část města, Leopoldstadt s pověstným Pratem, prostírají na ostrovu jeho; pod Vídni jsou místa a města Heimburk, Děvin, Prešpurk, Komárno, Ostřehom, Vyšehrad, Vacov, Pešť - Budín, hlavní město království uherského; dále Kaloča, Nový Sad s protější pevností Petrovaradinskou, Karlovice. Zemlín a Pánčevo proti srbskému Bělehradu.

Adriatické moře u Terstu.

• Adriatické moře.

Moře adriatické jest sice jediné, kterým se mocnářstvu našemu poskytuje přístup k přímému spojení s nejvzdálenějšími končinami světa, a tudy k obchodu světovému; tím větší jest však i důležitost jeho. Na břehách jeho stojí staroslavné sídlo obchodu středověkého, Benátky; na pobřeží jeho zdvihají se novověká města obchodnická, Terst i Řeka (Fiume).

Celá délka adriatického (neboli jadranského) moře vypočtena jest na 120, šířka, kde jest nejprostrannější, na 30 míl zeměpisných, prostor pak, ježž vodami svými pokrývá, na 2807 □ míl. Pobřeží, pokud k Bakousku sluší, počítajíc od nejvzdálenějšího konce: hory Dubovice v Dalmatsku, až k druhému konci: výtoku řeky Pádu, řečenému Porto di Gore v Benátsku, v rovné linii má 154 míl. Země rakouské, ježto při něm leží, jsou Benátsko s Benátky, Přímoří s Terstem a Pólou, Charvatsko s Řekou, Vojenské Pomezí s Karlopagem, a Dalmatsko se Zadrem, Šibenikem, Splitem (Spalato), Dubrovnikem (Bagusa) a Kotorem. Větší zátoky jsou: Zátoka Benátská, velmi široká, která však nemnoho do země vniká; zátoka Terstská, vbihající na 3 míle do země, konečně zátoka Kvarnerská před Řekou, na 8 míl vnikající do země, 11 míl široká. Po celé délce Dalmatska jdou táhlé ostrovy jeden za druhým s nepočetnými průplavy a menšími zálivy.

Proudění mořské jest tu dvojí: totiž pravidelné pohybování vod přílevem a odlevem, pak náhodné, větrem způsobované. Větrové na adriatickém moři panující jsou: Bora od severovýchodu, a vítr řečený levante od východu. Méně bývá moře toto navštěvováno větrem severním (tramontana) velmi nebezpečným, a větrem poledním, tak zvaným sei-rocco (čti: širokko). Velké bouře mořské nebývají zde příliš časté, ale když nastanou, dosti zle řádívají. Hladina adriatická stojí-li moře pokojně, jest barvy tmavomodré, a jen kde je půda mělkější, jasnězelené. Patříš-li z výšiny nad Terstem na moře v čas letní, vypadá hladina tak hladká i jasná, že se zdá, jakoby koráby v dálce plovoucí v povětří se nesly. U břehu je voda zelená a čistá jako v jezerách alpských, a při tom tak průhledná, že na dosti hlubokém dnu spatřiti lze lastury, ryby a raky. Překrásné jest podívání z výšin Terstských: Hluboko se roz-

kládá Terst v půlkruhu podle zatoky; bílé domy svítí se jasně ve slunci; na přívrší zelenají se letní zahrady; četné koráby v přístavu zakotvené vidí se s hůry jako čluny, vzdálené pak lodě na moři jako mušky. Zapadající slunce ozlačuje hladinu v šir i dál, nad krajinou klene se temnomodrá obloha; vlažný libovonný vzduch vane od země k moři. Jakmile nastane tma noční, ihned zableskne se tisícero světél při moři i na moři, ze světlárny, z města i z korábů, obraz to k nevypsání!

a čerstvá a že ani v rákosině nezapáchá. Barva vody jest pěkná bílá a jasná; jen když se vlní a pění, neb když se bouřka blíží, bývá tmavá a zamodralá.

Ryb v jezeru taková je hojnost, že jich rybáři Keszthelští za jednoho lovu nalapou někdy až za 150 centů; mají maso pevnější, zdravější a chutnější nežli ryby jiných vod. Jeden druh, fogoš (zuboun, od uherského fog = zub), nikde jinde se nenachází; podobá se štice, mívá 10—15 liber váhy a maso bílé jako sníh. Jiná ryba, bělice, sledím podobná, v převelikém množství zde se nachází. Lovení nejlépe se daří v zimě, když jezero zamrzne; rybáři nasekají do ledu děr na tři sáhy do čtverce a na železně holi rozestrou síť pod ledem do kruhu. Po jistém čase se síť znenáhla stáhne a vyjme. Jiná památka jsou tak řečené „kozi paznehty“. Jezero totiž vyvrhuje na břeh kaménky, jenž jako půl koziho paznehtu vypadají. Vypravuje se, že Ondřej, strýc sv. Štěpána, vraceje se chudoben z vojny, vypůjčoval sobě u pastevce peníze: pastýř vymlouval prý se že peněz nemá, dokládaje se Bohem; načez Ondřej: „Bůh tě ztrestej, peníze-li máš“; i propadl se pastýř i s kozami do jezera, odkudž prý ony zkamenělé paznehty. — Srbové, kteří Blatenskému jezeru říkají „jezero Gavanovo“, vypravují sobě zase, že tu kde nyní jezero, byly druhdy dvory bohatého, ale nemilosrdného starce Gavana. I odsoudil ho Bůh a rozkázal: Ze dvorův jeho učiněno budiž jezero. I přišel sv. Petr ke dvorům a žádal jísti. Pověděl sluha žeby dal jehně, ale že jsou stáda po kopech na pastvě. Řekl sv. Petr: „Pakli pravdu mluvíš, ihned tu jehně bude.“ Že pak pojednou tu jehně bylo, řekl k sluze: „Běž odtud na vrchy!“ Na to udeřily blesky do dvorů Gavanových, i propadlo se vše, a na tom místě povstalo jezero. Podnes prý v něm slýchati kuropění a zvonův zvonění.

Neziderské jezero.

Jezero toto, uhersky Fertő-tava řečené, pokrývá vodami svými prostoru sedmimilovou, a připočte-li se k němu pobočná močatina Hanšág, dvanáctimilovou. Hloubka jeho při malé vodě má 13 stop; ale z jara mu znamenitě vody přibývá. Barva jeho jest zelená do mlečnatobleda a chuť vody nepříjemně slaná. Chtějí tomu, že jezero toto na způsob moře má příliv a odliv, což však posud důkladně není vyskoumáno. Jisté jediné jest, že z Hanšágu do jezera a z jezera do Hanšágu čas po čase přechází voda. Pro malou hloubku jezero v zimě brzo zamrzá, v letě pak bývá vlažně teplé. Od Hanšágu dělí je hráz, po nížto jde silnice, mající 23 mostů nad otvory, kudy se voda přelévá s jezera do močálu a naopak. Okolí není sice tak vábné jako krajiny jezer alpských, avšak dosti lákavé: Na západním pobřeží táhnou se pahorky pokryté vinicemi, na východ ztrácí se výhlídka v rovinách uherských.

Jezera korutanská.

Jako všechny kraje alpské, tak jsou i Korutany dosti bohaté jezery většími i menšími, na horách i v rovinách. Jezero Millstadtské, tři hodiny dlouhé a půl hodiny široké, na jižním břehu obroubeno jest příkrými, lesnatými stráněmi, na severním oživeno osadami a rolemi, v pozadí majíc vysoko nad lesy pastviny alpské. Bílé jezero (Weissensee) tři hodiny dlouhé a nezelela čtvrt hodiny široké, tím je zvláště památné, že se do lůna jeho naplavením vetřel polonostrov, tak že rozděleno jest na dvě ramena, a břehy spojeny jsou mostem. Jezero Oževské, nedaleko Běláku, rozkládá se v rovině 2½ hodiny zdělí. Okolí s osadou Oževy (Ossiach) na břehu a slavným druhdy klášterem Benediktinským na výstupku skalnatém do jezera vbihajícím velice jest krásné. U hlavního města Celovce jest veliké jezero Wörthersee, 8750 sáh dlouhé, 635 v průměru široké a 45 hluboké. Z města do jezera jde průplav. Pro záhby nelze hladinu celou přehlednouti, zato ale vyhlídka z vyššího stanoviště jest přepěkná. Krajina na severním břehu zdvihá se znenáhla z luk a rolí; pobřeží jižné pokryto jest různými hájemi. Jako zvláštnost připomenouti sluší, že se asi ve prostředku jezera táhne 14 sáhů pod vodou příčný hřbet, jenž dělí dno na dvě polovice. Na vysoké planině alpy Bacherské nachází se dvanáctero jezírek nevelikých, ale hlubokých, temnobarevných. Lid sobě vypravuje, že kámen do nich hozený způsobuje bouřku v krajině.

Jezero Atterské.

Krásnými jezery vyznamenávají se Hořejší Rakousy, nabývajíce tím u prostřed chmurných hor veselého pohledu a čilého života. S vrcholu Schafberka překrásný jest pohled na Alpy a na jezera, kterých se od tamtud spatřuje devatenáctero mezi horami. Při jezerách jsou přednější města i zámky, dědiny i různé kostelíky. Největší jest jezero Atterské neboli Komorské, mající $2\frac{1}{2}$ mile zdělí, $\frac{1}{2}$ mile zšíří a 1200 stop zhloubí. Na polední straně obrubují je vysoké vápenné hory pokryté jehličnatými lesy; severní pobřeží jest pahorkovité se zeleným stromovím. S vysoka zhlíží na hladinu hora Schafberg 5630 stop vysoká. Vesnice s ovocnými sady, starobylé věže na vrchách, různé domy v prostřed stromoví spatřují se po břehu slíčeného jezera tohoto, jehož barva obyčejně modrozelená na slunci přechází v barvitost jasněmodrou.

Jezero Travenské.

Jezero Travenské (neboli Gmundské).

Nejkrásnější mezi jezery hornorakouskými jest Travenské, též i Gmundské řečené. Rozlitá jest tmavozelená hladina jeho na tři hodiny zdělí, na hodinu zšíří a na 600 stop hloubky, v kotli uzavřeném mornými skalnými horami a lahodnými pahorky. Jako u jezera Atterského Schafberk, tak i u tohoto stojí jako na stráži ohromná hora Traunstein, 5300 stop vysoká. Krása jezera zveličuje se tím, že ze 14 potoků do něho jdoucích dvě vodopádem do něho se vlévají. I to přispívá k příjemnosti jeho, že na ostrožnách jeho malebně rozestaveny jsou osady jako k. p. Traunkirchen. Na výtoky řeky Travy z jezera prostírá se město Gmunden. Na ostrůvku jednom stojí malebný hrádek Orth. Památný úkaz jest mohutné vlnění vod v jezeru, když se zdvihne z jihovýchodu tak zvaný Fichtauský vítr; tuť neodolá žádná loďka a jen parní loď s usilím přeplyje. Pravidelně vane ráno za pěkného počasí vítr jižný, v poledne severní, k večeru opět jižný a k půlnoci znova severní. Znameníť jest pohled na jezero v zimě, když hory okolní pokryty jsou sněhem. Mnohdy i jezero zamrzne. Na dně nacházejí se teplá zřídla, což se tím dosvědčuje, že v zamrzlé hladině vždy zůstávají otvory nikdy nezamrzající. Po jezeru plaví se sůl ze soliváren Hallstadtských. Tudy se též jezdívá do slovátného Ischlu.

Jezero Cirknické.

Do Krajiny vábí poutníka nejvíce jeskyně Postojenská a pověsti o jezeře Cirknickém nedaleko Postojny. Viděti tu v jednom roce, na témž místě, plovoucí lodky a sítě rybářovy, a po nějakém čase pluh rolníka i srp žence. Jezero, vzdálené od města Cirknice na půl hodiny cesty, má dvě míle zdělí a bezmála míli zšíří. Skály obrovské odevšad je obstupují, jakoby chtěly ukrýti kouzelné jezero a zameziti k němu přístup zvědavosti lidské. Nedaleko břehu spatřují se strmé skaliny z vody vystupující; v těchto skalínách tají se dutiny, kterými voda obyčejně odtéká. Když odtok nastati má, ozývá se z hloubi dutin těchto temný hluk jako daleké hřmění. I hned začne se vytráceti voda, která se v jezeru svém věčnou býti zdála, vře a žene se s jekotem do dutin, a než uplyne dvakrát 24 hodin, zanikne docela. Někdy odtéká voda osmnácti rozsedlinami, kteréž se porůznu na dně nacházejí. V případě takovém se nad rozsedlinami tvoří proudy, celá hladina víří a pěnou se okrývá, dutiny

pobřežné hučí a časněji než za hodinu rozsahlé jezero je suché. Brzo objeví se první následky odtoku: Ptactvo vodní, náhlým pojato strachem, vzletá vzhůru a s křikem žalostným v hejna se sbírá, opouštějíc místo, z něhož vymizel živel jejích. Na dně jezera pozůstanou toliko kalužiny, poskytující hojný lov rybářům. Rolníci divají se, nezávidíce rybářům divného množství ryb výborných, kterými se sítě plní; neboť i jim přijde doba hojné žatvy ze země ani koupené ani najaté. Nejdéle za šest týdnů veliká prostora nedávno ještě jezerem byvši, pokrývá se hustou travou. Jakmile kosa poseká výdatnou louku, jakmile májové slunce trávu promění v seno, již voly krokem povolným táhnou pluh, kudy se před dvěma měsíci honila lodička rybářská. Půda tak upravená přijímá v lůno své proso neb ječmen, a zanedlouho vrací je pracovitým rukoum s třicetým užtkem. Pravda, že rolník hojnou tu zeň vykupuje stálou starostí, aby se vody nevrátily prv než dozrají klasy. Žně se odbývají s neobyčejným pospěchem, ani noc prací nepřetrhuje. První vítr, kterýž zavěje na strnisku, přivádí bouři: obzor se zatmí od mraků, hřímání se rozlehá, potoky vod lejí se s hůry, a dlouhé ohnivé prouhy blesků protrhující oblaky, osvěcují jeden z nejspanilejších úkazů přírody: Voda vtažená před půl letem do země, vytryskuje náhle s neobyčejnou prudkostí z dvou dutin pobřežných a z osmnácti rozsedin na dně. Voda vyskakuje ve způsobu snopů, průzračných sloupů, rozpěněných vrchů a v jiných a jiných postavách, na kteréž při světle blesku čarovné bývá podívání. Voda spadá ve své lože, ječí, vře, upokojí se a jest za několik hodin opět tichým jezerem. Houfně vrací se ptactvo vodní, a radostný křik jeho ohlašuje obyvatelům návrat vody.

Jezero Gardenski.

Jezero Gardenské (lago di Garda).

Jezero Gardenské, osm mil dlouhé a jednu až tři míle široké a přes 900 stop hluboké, jest i důležité i krásou znamenité. Jest to malý obraz blučné dráhy mořské, kudy se množství lodí plaví s jednoho konce ke druhému: Parní lodě pojiždějí u prostřed loděk plachtových a veslových; pravidelné větry, Sover a Ora řečené, podporují plavbu. Jezerem teče řeka Mincio, na dně jsou vývařiska sírnatá tak silná, že převracují někdy směr proudu vodního a rybářům velice překáží.

Jezero nad míru jest příjemné. Země která je obkličuje, oděna jest tisícerymi okrasami a plná bujností, tisícero tajných ústupků divnou rozkoš v sobě tají. Proto člověk nechť sebe častěji sem přichází, vždy nalezá něco nového, čemu by se divil, z čeho by se těšil. Sterým příjemným způsobem jezero proměňuje pohled i barvu, tak jak se mění povětrí i hodina. Je-li bouřlivé, závodí s mořem adriatickým; je-li pokojné, předčí každý tichý močál a řeku v rovině. Podél břehů ozdobených pěknými příbytky a letohrádky, vidí se jaro ve všech počasích roku. A obrátí-li se pohled na stráně a pahorky, jsou až do vrchu plny úrody, rozkošné a blažené. Ovoce je zde mnohem chutnější než jinde, všechno co se rodí ze země, lepší. K zvelebení zahrad pilnost rolníkův učinila tolik, že příroda spojená s uměním stala se umělkyní: O zahradách, o pomorančích, citronech a cedrech, o hájích olivových a vavřínových a myrtových, o zelených pastvinách, o půvabných dolinách, o březích, o studánkách bez konce bylo by vypravovati. Avšak i hory jsou tu na severní straně vysoké, příkré, svislé a pohrůžlivé, s jeskyněmi, doupaty a divnými útvary, tak že ani divého pohledu krajině neschází.

Ortles.

Hora Ortles na pomezí Tyrol a Švýcar, jest nejvyšší hora v císařství, majíc 12.393 stop výšky. Říkají, že v té bohopusté končině kde se Ortles pne, jest konec světa; tak zajisté je půda pokrytá zříceninami a ssutinami horskými. Ortles má podobu trojstranné pyramídy; čtvero dolin táhne se na způsob brázd, po boku velikána toho. První vylezl na vrch tento tyrolský střelec Josef Pichler dne 27. září 1804, druhá byla společnost přírodovědců dne 20. srpna 1826 pod správou a vedením téhož Pichlera, tehdá již šedesátiletého. Vystupování dále se takto: O polednách hnula se společnost z osady Trafoi a ztrávila první noc v kosodřevinách; potom za ranního jitra kráčela přes drn a mechoviska vzhůru až ke hřebenu Riffeln řečenému, po jehožto stráni vedla cesta přes ssuté kameně, tak že se bylo potřeba chytati a držeti zubu skalních, aby lezec po nakloněné ploše nesvezl se 3000 stop dolů do údolí. Nato přišli k Ferneru, ploše širokými roklemi protřhané a klamlivým sněhem pokryté. S velikou opatrností obádal vůdce končinu tuto, bral

se korytem potoka z ledovce vytékajícího, vedl soudruhy své přes dlouhé pruhy ledu sotva jednu stopu široké, po jejichžto stranách zivaly propasti. Na některých místech bylo potřeba vtesávati šlepěje do stěn a pomocí lana výše stoupati. Jinde se navázali všickni, jeden od druhého na kus vzdáli, na lano, aby jeden sklouzna nebo spadna, zůstal viseti, ažby našel oporu nohama neb rukama anebo mu pomohli druzí. Přišlo se konečně ke příkré stěně tak zvaného Sněžného žlebu, na jejímžto břebenu trčely špice skalní jako jehly do hůry. Přejít trval čtyry hodiny, neboť vůdce musel všech druhých vlastně nahoru po lanu vytahati. Sotva obtíž tato minula, nastala druhá; přišlo se k nebezpečným ssutinám (Wandeln), hromadám trosek, ježto při nejmenším hnutí povětří dále se sypou. Běda tomu, koho by taková lavina kamenitá zastihla! Sražen by byl i smeten s kamením dolů! Konečně přišli smělí lezci až na samo sněžné pole. Bohopustá samotina! Mlhy se zdvihaly, víchr vanul přes ně, tenký vzduch ztěžoval dýchání a uspával chodce. Půldruhé hodiny šli jako brodem ve hlubokém sněhu, vzhůru dolů, přes rokly a skaliny sněhové, až dostoupili trojhranného vrcholu. — Vrchol byl tak úzký, že museli v ledu vysekat teprvé čtverohranou plochu aby postáti mohli. Tuť před jich očima rozložen byl ohromný obraz horstva; hluboko pod nimi vynikaly štítů hor nižších, ve tmě jako pohřbeny ležely doliny, široko daleko rozkládalo se pole sněhové, ale zima a víchr byly tak silny, že chodei po několika minutách museli pamatovati na návrat.

Martinská stěna.

Za vesnicí Zierl nedaleko hlavního města tyrolského Innsbrucku, zdvíhá se strmá skalní stěna v údolí Oetzském, podivná na pohled, ano se asi v polovičné výšce její rozevírá jeskyně, ale ještě památnější příběhem, který se na ni přihodil.

Císař Maximilian I. rád se v těchto krajinách horských bavíval. Jednou pak honě se po skále za kamzíkem, dostoupil najednou k jeskyni, odkudž nižádným způsobem nemohl se dostat. Lid z okolí shluknul se a s pláčem a nářkem patřil, kterak císař nevida spásy, oddává se v milost Boží a na kolena padna, ke smrti se připravuje. Konečně po dvou dnech a nocích zjevil se muž, kterýž císaře za ruku pojav bez úrazu dolů svedl. Byl to smělý lovec Zips, předek rodu Hollauerů z Hohenfelsu, ač jiní smělý ten skutek připisují šwackému haviři Ohaimbu, dědu westfalské rodiny Ohaimbů. Na památku tohoto zázračného zachránění postaven u jeskyně ve výši 684 stop kříž veliký. Tesaná, až posud nebezpečná stezka vede nyní na horu.

Tyrolské Alpy.

Vystupujíce z nejnižších dolin tyrolských až na nejvyšší vrchol tamních Alp, shledali bychom, že rostlinstva ubývá, čím výše se vystupuje. Podle toho jak ve které výšce nejlépe a nejhojněji se daří ten neb onen strom, ten neb onen keř, může se říci, že v nejdolejší krajině nachází se ještě vždy zelené stromové listnaté (jako jsou olivy), výše že panuje a převládá kaštan, nad pásem kaštanův nastupuje krajina borovic, nad krajinou borovic krajina buků, nad buky krajina smrků. Ponenáhlu smrky řídnou, zakrývají, zarůstají mechem a lišejníkem, skrývají se prudkým větrem k jedné straně a u vrchu kusatěji. Tu již nastává krajina alpských křovin. Alpské růže, kteréž porůznu již o několik set stop níže se vyskytují, plemeni se v této krajině co rozsahlé křovi, mezi nimž nejkrásnější pažity mechové prozelenávají a divotvorné lišejníky bujněji. S nimi nastává kleč neboli kosodřevina. I z listnáčů nacházejí se mezi klečí rozličné křoviny, především alpská olše, nejkrásnější to ozdoba četných vodopádů, pak ozdobné vrby. V krajině klečí rozkládají se horské palouky, dávající tisíce centů nejvýbornějšího sena; žlutá jest hlavně barva takového palouku od přehojných smetánek, mezi kteroužto žlutostí prokmitá bělost okolíků, lazurová modrost hořců a živá růžovost prvosenek. Nad krajinou alpských křovin nastává krajina alpských bylin, nad touto pak přestává již skoro všecko živobyčí rostlin v krajině věčného sněhu; toliko skály pokryty jsou lišejníkem; jen tekoucí voda a vlhnuící sníh dovede v blízkosti své vyhnati několik kvítků, jako růžový horbýl, modrou prvosenku a fialový zvonek alpský. Ve vlhkých štěrbinách roste vlnovitý protěž a hedbávolesklý pelyněk, pastýřům a myslivecům velmi vzácný.

Untersberg.

Nedaleko Saleburka zdvihá se památná mramorová hora, Untersberg, která 5800 stop jsou vysoká, prostranstvo tří mil pokrývá. Výše nad ní vypíná se sice hora Göll a tak zvaná Alpa, ale nad obě užitečnější jest Untersberg, jelikož dává krásný mramor ke stavbám, vzácnější, ještě v nitru svém podivuhodné jeskyně a skrýše, sluje a propasti, prameny a jezírka chová. pověstnější, poněvadž lid okolní množství podivných báchorek o něm si vypravuje, jako že tu přebývají duchové horští a císař Fridrich Barbarossa že tu zaklený s vojsky svými sedí při stole mramorovém, vous jeho nepřestáváje růsti že již dvakráte okolo stolu se otočil. Rozličné povídky vypravují se o pískání, troubení, hubnování a zbraně řízení, jež prý bývá slyšeti v hoře, čehož ovšem příčiny jsou zcela přirozené, totiž vody v hoře se proudící, větry do ní vnikající a ssuté kamení všelijaký hluk způsobující.

Veliký Glockner.

Velikánské skupení horské, Glockner, rozkládá se velebně na rozhraní Saleburska, Korutan a Tyrolska. Nejvyšší vrch tohoto skupení, vlastně tak řečený Veliký Glockner, má výšku 11.991 stop nad hladinou mořskou. Obrovské vrcholky skupení tohoto rozličné mají podoby. Vylížeji jednak jako pyramidy, jednak jako útesy mořské, jednak jako trosky, věže, kužely a hřeby, při nichžto rovněž tolik úzkých i širokých dolin, vysočin, srázů a roklí se nachází. Kdežto na nejvyšších vrcholích věčný sníh a led panuje, rozkládají se nížeji veliké pralesy a ještě níže pastviny horské s bujnými rostlinami pícnými i lékařskými. Velebný a nad všecko popsání krásný jest rozhled z vrcholu této hory. Mohutně rozvinují se u nohou temena a hřebety středních Alp od Švýcar až k Uhrám; při jasném povětří bývá prý i adriatické moře viděti. Avšak jen málo kdy podaří se, delší čas na temeně vytrvati: Ostrý studený vítr a hrozivé mlhy nutivají brzo k návratu.

Dachstein.

Dachstein, též i Thorstein zvaný, jest mohutný obr horský, jenž na rozhraní Salcburska i Hořejších Rakous pne se do výšky 9490 stop. široce přitom jsa rozložen. Diváme-li se na horu tuto v letě od severu na pr. z Ischlu, zdá se, jakoby bok její byl do vnitř vtlačený. Ukaz ten se vysvětluje tím, že rozlehlá sněhoviska od pravěků na ni ležící a ani na slunci sebe parnější netající, jako široký pás ji přepínají. V popředí Dachsteina rozkládá se klidné, krásné jezero Gosauské, jenž se leskne barvou zlatou jako chrysopras, a od maliřů zhusta bývá navštěvováno.

Pojď, poživej, milý synu,
půvabného večera;
upří zraky na hladinu
hlubokého jezera.

Této vodě podoběj se
duše tvoji hlubina,
žádnou vášní nezmítej se
její klidná hladina.

Co na vrchu větrů vládá
mocné kmeny skácela.
ona tieho se rozkládá.
jakby hnutí neměla.

Každá pak myšlenka tvoje
ve svém ducha plynutí
podoběj se ve všem, co je,
plující té labutí.

Na ní čile pohrávají
sněhobílé labutě,
utěšeně rozkládají
svoje jasné perutě.

A tvé srdce, perla všeho,
podoběj se slavíku,
jenž tu zpívá pro každého
ve svém skromném lesíku.

Dacian s jezerom Čouským

Triglav.

Triglav (Tříhlav, Terglou) na rozhraní Korutan, Krajiny a Benátska, náleží k nejpamátnejším místům říše naší, již pro rozhled, který se z vrcholu jeho naskytuje, nemaje v císařství sobě rovného. Okolí nejbližší rozkládá se v obraz divoce malebný. Všude samá pustota, samý suchopar. Až dolů nevidí oko nic než naválené skály, bez rostlin, s nezčíslnými štíty, lomy, strminami a troskami; debry na přič křížem beze všeho života; ani travičky, ani praménku, samé lysé kamení a holé sněhy. Na sever spatřuješ ledovec, k jihozápadu strašné stěny, odkudž řeka Isonzo beře počátek; na jihu strminy neméně divoké, kde z hlubiny zdvihají se štíty hor; na východu nedohledné téměř slemeno, po kterém jsi na horu se vydrápal, obstoupené s obou stran náramnými propastmi. Na západu táhne se pásmo vápenných Alp, jako hradba ohromná, dvě i čtyry zeměpisné mile zdělí, divoce potrháné. Hřbety široké, zubaté, porozštípané, podobné rozpadlým hradům, baštám a věžím, strmé, prostopadlé, převalité, plné nestvůrných postav a divých žlebů: pohled hrůzný! Čím dále do Tyrol vápenné vrcholy se táhnou, tím více se na pohled hory šíří, až konečně na jihozápadu v půlměsíci se zaokrouhluji, ve kterém zřetelně vidět chlupy nad údolím Adyže, mezi Vicenzií a Veronou vystoupí, v modré pak dále Apenniny. Jaký to divný rozdíl a opak! Na severu lysé vrchy vápenné, na jihu vlaské roviny bohaté! V rovině benátské přepychně zelené, protažené řekami co páskami stříbrnými a poseté množstvím dědin jako květinami, nejzřetelněji lze rozeznati města Vidim (Udine), Pordepona a Treviso. Benátky se skrývají někdy oku, nebo i s věže sv. Marka viděti jest Tříhlav. Na jihu objevuje se Gorice s proměnou četných hor a dolin; výborně jest vidět horu Nános a ještě lépe Učku v Istrii a Kapelu v Pomezí. Hranice obrazu toho jest moře adriatické v okolí Benátek, Pirana, Póly a Řeky. Moře se ukazuje se všemi zátokami a ostrohy, rozšiřuje hladinu svou do nekonece. Na jihovýchodu a východu spatřuje se přes Lublák údolí řeky Sávy, okolí Záhřebu, ano až i hory tureckého Charvatska a Bosny.

Fruška - Gora.

Tak se zove pohorí, které se táhne od Illoku ke Karlovićům po jižním břehu Dunaje. Jeden kopec za druhým zdvihá se v tomto pásmu, majíc ku polední straně krásná údolí, naplněná ovocnými sady a malými háječky; straně kopců od paty až na vrchol porostlé jsou zeleným révovím a prostředkem každého údolí hrne se bystrý potok jako stříbrná páska. V těch krajích nachází se několik klášterů (manastyrů) srbské církve, jeden za druhým. Jede-li se z Karlovců přes vrch řečený Bán-Stol, tedy se v levo od silnice spatřuje v hustém lese věž kláštera Remety. Sjede-li se ze silnice dolů, přijde se ke druhému, jenž slove Krušedol, kterýž jediný není obklopen lesem jako ostatní. Za dědinou klášterskou jenž slove Prnjavor, rozkládá se vrchovisko, ze kterého se mezi dvěma brdy spatřují věže Gergeteku. Čím blíže se přichází, tím vzdělanější a krásnější jest končina, plná zahrad ovocných a vinogradů. Klášter Gergetek jest veliký, do čtyř uhlů silnými zdmi obehnaný a po jedno poschodí vysoký. V prostřed četverohranu stojí kostel, neveliký ale úhledný. Zahrada leží velmi rozkošně po návrší; i jsou tu stromy ovocné, lesní, kus háje, malý vinograd, záhony květinové, jiné se zeleninou, včelníky a všude vedeny jsou úpravné stezky. Les okolní jest dubový, bukový a lipový, i zaujímá prostor několika tisíc jiter, hlavní bohatství tohoto kláštera.

T a t r y.

Jako oddělený ostrov, kterýž se náhle vypíná z pozemí do výsokosti 8000 stop nad hladinu mořskou, tak čnějí Tatry nad okolní krajinou. Se všech stran jsou obehnaný hlubokými dolinami: Na půlnocní straně dolinou Novotržskou, na jihovýchodu Spišskou, na jihu Liptovskou a na západu Oravskou. Celá délka krajiny, kterou zaujímají Tatry od východu k západu, obnáší 7—8 míl, šířka pak od poledne k půlnoci 3—5 míl, všecka prostora konečně, kterou pokrývají, 14 čtverečných míl. Jsou Tatry zvláště proto pamětihodné, že ačkoliv na nevelké prostore a žádným podhořím, než dolinami otočené, čehož při horách alpských není, přece do výsokosti Alp se povynesly. Na 6500 stop vystupuje žulové těleso Tater nerozdělené, teprve v této výšce vystřelují nahé, ostré, různé štíty ještě o 1500 stop výše. Tatry se dělí na rozličné pásy; neboť se podobá jejich pro rozličný způsob přírody a jmenovitě rostlinstva čím výše tím více mění a zjinačuje. V nejnižším jsou ještě role a pole, prostranné louky, ovocné sady a zimní příbytky lidské. K pásu tomu náležejí spomenuté doliny. Lesy tamní jsou složeny ze stromů listnatých, výšeji ze sosen. Holých skal tam ještě nemnoho. Jest to krajina podhalanů. Vyšší pás pokryt jest tmavými lesy; zde se nacházejí zřídla horských potoků; skal neporostlých ani tu nemnoho. Jest to

pás řehel. Nad ním jest pás holí: krajina bezlesná; rostlinstvo co zde pučí, vyrůstá ne z prsti, než z hrubého mechu, kterým se od věku pokrylo tělo skal. Zde teprv počínají vynikati jednotlivá brda a různé štíty. Nad holmi nastává pás turní; všecko je tu lysé, ostré, skalnaté, divoké, roztrháno na sta větších a menších štítů. Nejvyšší štíty jsou Křiván a štít Lomnický i Gerlstorfský. Kotliny mezi turněmi zalité jsou jezery, ježto se tu nazývají Morská oka, ležíce vesměs ve výšce průměrné 5000 stop nad hladinou mořskou. Na turních není rostlin, kromě chatrného lišejníka a mechu.

Tam na hory!

Tam mne pusťte na hory,
nad planiny, nad hory,
ať to srdce cítí,
co to, u hvězd býti;
touží jen tam na hory!

Tam mne pusťte na hory,
duch ať s modré prostory
na ten svět se dívá,
o svém ráji snívá;
proto k ráji na hory!

Tam mne pusťte na hory:
duch přelétne obzory,
mine světa báně,
a ke trůnu Páně
blažen shlédne — nad hory!

Krkonoše.

Země česká jest vysočina v průměru 100 sáhů nad hladinu severního moře pozdvižená, kterou pokrajní hory, v průměru 500—700 sáhů vysoké, se všech stran lemují. Z hor těch ženou se ku středu Čech četné řeky a potoky, kteréžto se konečně v jednu řeku spojují (Labe) a ze země vycházejí. Chybné by bylo, kdybychom si zemi českou představovali jako kotlinu, do nížto se mezní hory tarasovitě snižují; neboť vysočiny prostředních Čech vyrovnávají se co do výšky východnímu pohorí na hranicích moravských. Cestovateli sice, který ze Sas přes Krušné Hory do Čech vstupuje a velikou rovinu Žateckou před sebou spatřuje, vidí se Čechy býti kotlovitou dolinou; jinak ale těm, kteří do Čech přicházejí z Moravy, z Rakous nebo Bavor. Avšak ačkoliv Čechy kotlovitá dolina nejsou, přece hory pohraničné tak vysoko se vypínají, že země česká jeden celek říčný činí.

Nejvyšší hory české jsou Krkonoše na rozhraní proti Prusku. V malebné příkrostiti vyzdvihují se na české straně a taktéž náhle, ba ještě ná-

hleji padají úbočí jejích k rovinám pruského Slezska. Jádru celého pohorí jest široký nad 4000 stop povýšený hřbet, asi hodinu cesty široký a 6 hodin dlouhý. Hřbet tento sahá již nad hranici stromů a jest pokryt rozsahlými, tuhou travou zarostlými bařinami. Jednotlivé kupy ohromnými balvany kamena pokryté, vyzdvihují se na širokém tomto hřbetu. Velikost obrysů, rozsahlé bařinaté louky a pastviny s četnými dřevěnými boudami (Bauden, chýžemi) horalů, veliká pasoucí se stáda dávají horám těmto jakýsi ráz alpský, čímž se vyznamenávají před ostatními horami českými.

Nejvyšší vrch v Krkonoších jest Sněžka (Schneekoppe), zároveň nejvyšší hora v Čechách, okolo 5000 stop vysoká. S temena jejího, dosti obmezeného, kdež kaple stojí a kudy hranice prusko-rakouské se táhnou, rozevírá se rozhled přerossáhlý, od pahorku okolí Pražského až daleko do nepřehledlých rovin Slezska. Po Sněžce nejvyšší brdo jest Studničná Hora (Brunnberg) 4800 stop, Vysoké Kolo (Hohes Rad) 4700 stop, a Šišák (Grosse Sturmhaube) 4500 stop vysoký. Každoročně vábí hory tyto množství poutníků jak z Čech tak i ze Slezska.

Skály Adersbasské.

Na východním konci Krkonošských hor vyskytuje se u osady Adersbachu přepamátne skupení skal. Jsou to skály pískové v přepodivných podobách, skalnému lesu nebo skalnému městu nenepodobné. Píšeť jeden slovuťný cestovatel, že toto „skalné bludiště“ stojí za 500-mílovou cestu, abys je navštívil. Jednotlivé skály mají podlé podoby své různá jmena. Jsou kuželovité, jehlancové, váleovité. Jedny se pnou na několik stop zvýši, jiné až na 100 — 200 stop. Jedné říkají věž Alžběťinská, jiné hlava císa. Leopolda, té pak, kterou obraz náš představuje, homole cukrová (Zuckerhut) od podoby homole vřehem dolů obráćené, a tak jinak. Mezi skalami jsou stezky a v pozadí hlučný vodopád. Pověstný jest ohlas (ceho) v Adersbachu, kdež sedmero slabik třikráte se opakuje. Skály tyto byly předkům našim dávno známy: Říkali jím hned ve 13. století od skal rozsochatých Skaliště Rozsochatec.

Rozhled z vysočiny Brdské.

Jmenem Brdů naznačujeme zde soustavu horskou, která pokrývá prostředek země české na jihozápadní straně za Prahou, a nade všechny ostatní hory české pamětihodnou pravidelností svou se vyznamenává. — Vystupme na vysočinu Brdskou na př. u Chuchlí blíž Prahy: Nalezneme stráně její skalnaté a lysé, jen místem krásnými a vzácnými rostlinami zdobené nebo hájem pokryté. Nejspodnější pata skládá se ze zelenokamu, který se střídá s černou břidlicí, pak následují vrstvy černého neb tmavého vápence; potom se objeví světlý nebo zarudlý mramor a konečně mohutné vrstvy šedého peckovitého vápence. Překročivše příkré a skalnaté stráně, oetneme se na vysočině mírně rozvlněné, v průměru 1000 — 1200 stop vysoké. Pohled na ni neposkytuje mnoho rozmanitosti, všude viděti jen dlouhé lihy zoraného pole nebo nízkým drnem zarostlá lada. Blíže Prahy není ani háje, ba i stromy jsou vzácné; teprve blíže k Berounu a Karlšteínu, kde jednotlivé vrchy výšku 1400 stop dosahují, pozorovati jest jednotlivé borové háje, které u sv. Jana pod Skalou a Karlšteína ve větší bor splývají. Na pravém břehu Berounky mezi Tetínem a Kodou prostírá se větší lesík a pokrývá úbočí a temena vrchů. Půda na vysočině jest v celku úrodná, zvláště tam, kde více prsti jest splaveno, vůbec ale jest suchá, poněvadž vápence pln rozsedlin vláhu brzo propouští. Jen málo dědin viděti na vyniklých místech; zdaleka pozoruje se kostelní věž Slivenecká, bílá stavení vesnice Ořechu, Vysokého Ujezda a na pravém břehu Berounky vesnice Tobolka. Větší díl vesnic ukryl se v malých údolích nebo prohřebích ve stínu štěpnic. Ani jedno město není na vysočině. Větší rozmanitosti nabývá krajina tato, sestoupíme-li dolů do některého z četných údolí.

Krušné Hory neboli Rudohoří.

Takto se nazývá pásmo hor, které se táhne od Labe u Hřenska až po krajinu chebskou v délce 18 mil, dělicí zemi českou od království saského. Rudohoří (Erzgebirge) slove podle svého velikého bohatství na rudy: Stříbro, a i olovo. V průměru mají Krušné Hory 2200 stop výšky nad mořem. Hřbet jest široký, posázený jednotlivými jako zvon zakulacenými chlumi: Spitzberk 3540 stop, Wirbelstein 3438 stop, Plattenberk 3288 stop, Steinbühl 3252 stop, Hohenhau 3168 stop, a nejvyšší Sonnenwirbel 3649 stop. Do Sas sbíhá Rudohoří ve dlouhých a širokých hřebetech s četnými řekami, do Čech ale činí jednu příkrou stráž, porostlou lesem a bujným rostlinstvem až ke hřbetu; toliko místy vystupuje holá skála. Podél Rudohoří rozkládají se na české straně překrásné a přehohaté roviny, kudy Ohra řeka teče. Hřbet ale pokryt z větší části trásovisky rašelinovými, bez lesů, tak že lid rašelinou topí; osad zde dosti, obyvatelstvo chudé, ale pilné; na Sonnenwirbelu ve výšce 3649 stop stojí nejvyšší příbytek v Čechách.

Středohoří české.

České Středohoří — tak slove řada vrchů, jenž souběžně s Krušnými Horami a Krkonošemi, z rovin českých různě a značně vysoko vystupují. Jsouť to buď široké nepravidelné hřbety horské, anebo jednotlivé vrchy mající podobu kuželů neb zvonů. K nim patří hora Vláška u Chýše, basaltové kopce u Teplé, Vlčí hora u Černošína; podle řeky Ohře až k Labi a v Polabí vypínají se překrásné vrchy kuželovité; nejvyšší mezi nimi jest Milešovka (Donnersberg) u Milešova, 2633 stop vysoká, ohromná homole, z jejíhožto vrcholu se rozevírá překrásný pohled na požehnané roviny labské. Bořen u Bíliny jest útvar podivuhodný, ježž slavný přírodňik Humboldt nazval obrazem mexikanského vrchu Kotopaxi. Za Labem stojí mohutné Sedlo (Geltschberg), černým lesem porostlé; k severovýchodu Bezděz velký a malý (1900 stop), Houska, Rálsko, Ještěd; před nimi, více ku Praze, zdvihá se jako zvon ctihodný Říp u Roudnice (1428 stop vysoký) s kostelíčkem sv. Jiří na vrcholku. Ještě více k východu spatřují se mezi Semily a Jičínem i Peckou jednotlivé vrchy podobného druhu, jako Kozákov (2322 stop), bazaltový hřbet mezi Turnovem a Semily, dvojskalí řečené Trosky u Libuně, pak Hora Kunětická blíž Hradce a dvojrší Chlumek i Košumberk u Luže. Až ke Broumovu pozorují se podobné útvary. — Krajina, kde tyto vrchy vystupují, jest nejkrásnější a nejúrodnější v Čechách. V četných podolích mezi nimi rozkládají se jako v zahradách pěkně stavěné vesnice a průmyslná města. Z každého vrchu takového jest krásná výhlídka, která má meze svoje teprvé na horách pohraničných.

Š u m a v a.

Celé pohoří jenž na straně jihozápadní činí hranici mezi Čechy a Bavorsy, nazývá se Šumava (něm. Böhmerwald); záleží však z několika členů, kterýmž lid rozličná jména dává. Severozápadní část ke Smrčinám přilehající slove až k Domažlicům pohoří Tachovské, a má průměrnou výšku 1510 stop. Šumava vlastně tak zvaná táhne se od Domažlic až ke hraničnímu koutu rakouskému, v průměru 3000, 3500 až 4000 stop výšky mající. Třetí část jest hraničné pohoří mezi Čechy a Hořejšími Rakousy, v průměru 2500 stop vysoké. Nejvýše vynikají v Šumavě vrchové tyto: Javor 4604 stop na bavorské straně, Jezerní Stěna 4238 stop, Osser 4014 stop, Mittagsberk 4164 stop, Lutenberk 4331 stop, Rachel 4533 stop, na němžto Votava povstává, Schwarzberk 4025 stop, kde se Vltava prýští. Všecko horstvo šumavské pokryto jest lesem, na místech ještě docela svobodným a od ruky lidské nedotknutým. Všecko zde na pozorovatele činí ten dojem, že stojí v svobodné přírodě, kde každý strom se pne a zápasí, a v mohutné anebo v chudobné a trpné postavě se ukazuje, podle toho jak větrům a sněhům odolal nebo podlehnul. K tomu všemu pokrývá půdu zelenavý mech, posázený obrovskými houbami, protkávaný mohutným kapradím. Zvláštního rázu má Šumava ve svých rašelinových prostorách (Torfinoose), prostírajících se na horách ve výšce 2000 — 3000 stop. Jsou to široké bažiny, z nichžto jen chudobné traviny a keřiky horůvkové čnějí. Na některých nebývá žádného stromoví, na jiných viděti jednotlivé zakrslé břízy a bahenné sosny, ještě jiné jsou dosti hustě porostlé těmito houštěmi, které v příhodných místech vysokými se stávají a pošmourné lesy zvláštního způsobu tvoří.

Jeskyně Postojenské.

U samé Postojny, stanoviska železnice lublášsko-terstské (Adelsberk), nacházejí se pověstné jeskyně, podivný to svět, kterýžto se pod zemí žasnoucím návštěvníkovi představuje. Jsou to skrýše a průchody podzemské, hned velikánské, hned uzoučké, vyzdobené na stropích, na stěnách i na podlaze krápníky přerozmanitých podob. Voda, prosakující z venku skrze vápencovou zemi, zůstává na stropě a na stěnách usadlinu, která se ustavičným nasazováním v krápníky řečené přetvořuje. I z těch kapek, jenž na dno neb podlahu jeskyní napadají, rostou takové krápníky do hůry čnějící. Také tekuté vody hojně po těch jámách probíhá, tak že museli místem i můstky přes ni klásti; místem také slyšeti padání vody s vyššího koryta do nižšího v hlubinách temných.

Nejčelnější jeskyně neboli jáma postojenská, jest tak zvaný „veliký chrám“, více než 11 sáhů vysoký, 26 sáhů široký a 8½ dlouhý. Vysoký strop potažen jest krápníkem, namnoze 10—18 palců silným. Z chrámu

se jde po 13 stupních do hlubiny, kde se klene samorostlý most přes řeku Pivku v hlubině tekoucí. Potom se přijde na druhý most kamenný, odkudž pohled na řečený chrám jest nejpohodlnější. Ještě níže nachází se třetí dřevěný můstek opět přes dole tekoucí Pivku, odkud vede cesta do nové jeskyně tak zvané Ferdinandovy, již teprvé roku 1818 objevil smělý průvodčí Čiča. Neobyčejný jest pohled na překrásné krápníky dolů visící i vzhůru čnějící! Skoro všechny mají podle podoby své zvláštní názvy: Křtitedlnice, lev, vodopád, Marie s děťátkem, Petrův stolec, trůn královský a. j. a. j. Sině jedna 7 sáhů vysoká, 25 dlouhá a 15 široká slove tanečná. Zde se také spatřuje tak zvaná záclona t. j. tenoučká stěna z nasazeniny, která, když se za ní postaví světlo, v překrásném ozáření se skvěje. Opodál jsou zase jiné jeskyně, se zvučícím jako zvon krápníkem, s ustálými vodopády a jinými zjevy a úkazy.

Krajinsko má ještě i jiné, ale méně památné jámy, jako tak zvanou Černou neboli Magdalenskon, Pivku-jámu, obě u Postojny, jámu Planinskou u Malého Hradu, kde řeka Pivka po 3000-sáhovém podzemním toku zase na světlo vyteká.

Jeskyně Aeskulapova.

Dalmatsko honosi se mnohými památnými úkazy přírodními, mezi něž dobře počísti se může jeskyně tak zvaná Aeskulapova, při vtoku Neretvy do moře, v brdu Sněžnici 4000 stop vysokém. Jeskyně tato znamenita jest útvory kapalnikovými v přepodivných podobách, hlavně ale vývarem vody zákyslé a jako led studené, kterouž nemocní pro uzdravení pijí. Vypravuje se dle prastaré pověsti, že když jednou v zemi té zuřil mor, Aeskulap, řecký bůžek léčitelství, přišel z Epidauru, v jeskyni té se usadil, zdroj její léčebným učinil, a tak i jméno jeskyni té zanechal.

Ledová jeskyně Rossite.

Hora Untersberg u Salzburka chová kromě jiných pamětihodností také divnou jeskyni Rossite řečenou. Uzkým otvorem vstupujeme do skryše té, kráčíme po úzkých stezkách mezi propastmi, až konečně přijdeme ku propasti, která jako bezedný jícen před námi ve tmě se rozvírá. Zima tu panuje mrazivá, pod nohama chrastí led a krupný sníh. Tu pojednou spatříme při světle pochodni zmrzlý vodopád na způsob sloupu, u jehožto podnoží vystupují dva krásné jehlance ledové. Zjev tento přírodní objeven jest teprve r. 1845, i vábí mnoho odvážlivých pocestných.

Jeskyně Bradlanská.

Veliká a rozmanitá jest přírodní hořatost krajiny uherské. I jeskyněmi svými vyznačují se mezi ostatními zeměmi říše. Předního zřetel zaslouhuje jeskyně Bradlanská u vesnice Agteleku v stolici Gemerské. Tři potoky tekou skrze ni. S podivením kráčí pocestný za vůdcem ze síně do síně, z chodby do chodby, kde se střídají bílé skvělé polosloupky a pilíře, jeden překrásnější než druhý, kdežto na stěnách a na stropě spatřiti lze podivné ozdoby ze skamenělé vody. Jeskyně má síni tanečnou, kde někdy v létě skutečně se tancuje, a tak zvaný ráj. Do ráje jde se po kluzké chodbě, skrze potok, úzkými soutěsky; najednou však staněš v čarovné zahradě, spatříš zkamenělé stromy, nedopadlé vodopády, jenž ve svém skoku ztvrdly; po stěnách jakoby se hadi vinuli, onde zase roušky průhledné se stěn splývají. Obraz překvapující, podivu hodný!

Lednice Selická.

U dědiny Selice (Silice) v horních Uhrách, ve stolici Abaujtorňanské, nachází se památná jeskyně Lednica. V letě v ní voda mrzne, ale v zimě nezamrzá. Ohromná brána, 60 stop široká, vede do ní. Krápěje vody se stropu tekoucí v střechýle a sloupky ledové se mění, jenž visíce od stropu každodenně podobu svou zjinačují. Jakmile teplý vítr zavane, v okamženi roztopí se led. Avšak netrvá to dlouho, a nový se nasazuje. Půda jest jako zrcadlo zmrzlá, a poněvadž se poněkud kloní, nelze po ní daleko kráčet. Světlo pochodní obráží se na stěnách, na stropě i na zemi; všecko se svítí a leskne. Nejvíce pak překvapuje pohled na vnitřek jeskyně, když se vůdce se světlem za některý ledový sloup postaví. Tu staví se před oči užáslého diváka štíhlé sloupy s ozdobnými hlavami, vysoké pyramidy a obelisky, klenby jako kostelní. Místem jemná záslona od vrchu dolů splývá, jinde zase bez hluku a šumu zmrzlý visí vodopád. V jeskyni zadnější bývá obraz ještě vábnější: Tu blyskotá se vše měňavými barvami duhovými, podle toho jak světlo na hrany a plochy sloupkův a zoubkův ledových padajíce o ně se obráží.

Jeskyně Holubecká.

Na dolejšímu toku velikolepého Dunaje, níže Moldovy a staré srbsko-turecké tvrze Holubee (Golubac), nachází se jeskyně. Nemá sice nic divného a znamenitého, avšak znamenitou ji učinila pověst, že jest sídlo zlopověstných holubeckých mušek (Biesliegen, Golubazer Mücken, Simulium řečených). Mušky ty se mnohoročně v krajině nedaleko vesnice a zříceniny Holubecké zjevují v takovém množství, že jich roje mračnám se podobají. Odtud se rozletí do blízkých krajin, a trápí netoliko jedovatým uštknutím dobytek, kterýž z toho namnoze hyne, ale i lidem dotíravostí svou obtížnými jsou. Muška taková jest $1\frac{1}{2}$ čárky dlouhá a podobá se ve všem mouše obecné; tykadla, čelo a štít prsní jsou šedé, oči hnědé, tělo zespodu zažlutlé, syruhu černavé. Křídla jsou průzračná a jedno kryje svou polohou druhé. Nohy jsou nepoměrně dlouhé a každá jest střídavě černě a bíle kroužkovaná. Škoda, kterou

mušky tyto na dobytku působí, téměř se k víře nepodobá. Roku 1783 padlo v několika obcích 20 koní, 32 hříbat, 60 krav a volů, 71 telat, 130 kusů vepřového dobytka a 310 ovcí. Roku 1842 zachváčeno v srbském okresu Požareveckém 1612 kusů dobytka hovězího, 420 koní, 2152 kusů vepřového, 70 koz, a sotva minuly dvě leta, opakoval se pád takový znova. Jizlivost mušek proto jest tak zlá, že sobě vyhledávají měkké části těla, které nejsou porostlé, jako u očí, u nosu, u huby, uší. Muška nasadíc se na nich hltavě krev pije, a uštknutím svým působí zápal. Ano někdy i do průdušnice vnikne jich tolik, že se zvíře až zalkne. Povážíme-li, že již jedno uštknutí příčinou jest citelné bolesti a otekliny, snadno pochopíme, že zvíře jimi najednou celé osypané pojití musí. Do našeho Banátu nepřiletují však každoročně; řídí se zajisté let jejich podle větru, kterýž právě vane, když se rojí. Severní vítr zanášá je do Valašska, polední pak do pluku ilirsko-banátského. Některý rok se stane, že větrem hnány jsou, z větší části v Dunaji se potopí; nicméně se na přes rok rovně čteně objevují. Někdy jich také silný dešť zničí. Hlavní prostředek, jakým hraničáři dobytek opatřují, jest kouř ze zapáleného hnoje. Dobytek, jak mile mušky pozoruje, se počne plašiti a úprkem uhání tam, kde vidí kouř vystupovati; avšak prostředek ten sám o sobě nebývá dostatečný. Tři jsou doby do roka, kde mušky přicházejí. Ku konci měsíce dubna bývají nejsilnější roje; za několik neděl potom přijde druhý roj již slabší, a třetí pak bývá nejslabší a již nehrubě všimán. Posaváde žádným způsobem nepovedlo se, pravý a vlastní původ zhoubných mušek těchto vypátrati. Prvotní domněnka jest, že vyletují z Holubecké jeskyně. Srbové vypravují si, že kdýž sv. Jiří draka zabil, do této jeskyně jej hodil, a z tlamy dračí prý mušky nyní vyletují a krajinu souží. Jeskyně dlouho byla nepřístupná. Potok, jenž se z ní valí, nedopouští pátrateli, aby na konec tajemné skrýše se dobral. Před dvaceti lety zazdili otvor pevnou zdí; ale marná práce to byla: za rok mušky jako kdy jindy zase se vyskytly. Od té doby že zůstala beze zpráv, až se ponenáhlu vlhkem sesula. Jiní se domnívají, že mušky se vylihují v poupatech bukových. Domněnka ta zakládá se na tom, že právě v čas rozvíjení jejich i mušky tu bývají.

Jeskyně Veteranská.

V těch místech, kde Dunaj mezi Holubcem a Starou Ršavou u velikém záhybu k jihu se obrací, nachází se na břehu rakouském tak zvaná jeskyně Veteranská. Dunaj jest tu sevřen příkrými břehy a není širší nad 140 sáhů. Jeskyně proto má velikou důležitost válečnou, že kdo nejsa pánem jejím a nemaje ji v moci své, nemůže se odvážiti plavby po Dunaji. Jeskyně jest vhloubena do skalní stěny velmi svislé a 12 sáhů vysoké a dva sáhy nad hladinou řeky. Přístup k ní chráněn jest hradbami. Vchod má 4 sáhy 3 stop zdělí, 2 sáhy zšíří a 4½ sáhů zvýší a zavírá se železnými vraty. Vnitro jeskyně jest tak prostranné, že se v něm 600 — 700 mužů snadno směstná; nalezá se tu cisterna, ohnisko a pec, jakož i sklepení pobočné na prach. Okrouhlým 6—8 stop širokým světlikem u vchodu vniká světlo do vnitra. Domácí lidé vypravují, že jeskyně Veteranská jest dílo neumorné pilnosti Římanův, kteří zde za císaře Trajána měli most přes Dunaj, po němž vojska jejich chodili do dnešních Sedmilhrad. V skutku se na protějším břehu nacházejí posud stopy práce římské; jest totiž při stezce, která se táhne podle břehu, ve skalní stěně vytesána veliká tabula s nápisem římským. Nieméně podobnější jest, že jeskyně Veteranská není dílo rukou lidských, než že ji římští a později rakouští vojinové ve válkách dobře potřebovali; však i jmeno dostala za rakouských válek s Turky podle generála hraběte Veterana, kterýž roku 1692 vojensky ji obsadil. Roku 1788 bránil ji cis. major Stein s jednou setninou pěchoty a jedním dělem; teprve po srdnatém odporu Turkům na kapitulaci se vzdal.

Jeskyně Homoradská.

Země Sikulů sedmihradských obdařena jest všemi krásami, kterýmiž ozdobeny bývají krajiny horské. Onde se vypínají a táhnou hřbety hor pokryté tichými hvozdy sosnovými; onde vystupují kuželovité vrchy (Bůdůš a Balvaňoš), onde zase z lůna temných lesů čnějí ostré štíty vápenných kopců, kteréž, když se o ně obráží slunce anebo plný měsíc, jako velikánské světlárny se svítí. Jinde tahnou se skály, tvoříce hned stěny srázné, hned zase nachýlené lazy, tu soutěsky úzké, jinde debry s pustými lesy, hned zase kotlovité dolíky s bujnými pastvinami. Z nitra země vyvažují se horké i kyslé vody. U Šovata stojí vrchy zelené ze solného krušce složené, kdež zpod tenké prsti nebo zpod drnu sněhobílá sůl vyhlédá. Malitké křišťály solné zachycují se na kamení, na trstinách i na křoviskách potoka tudy tekoucího. Kde před věky voda svrchní zemi se strání spláchla, tam na povrchu vystupují nyní solné sloupky, věžky, hroty a jiného způsobu útvary. Nemálo památná jest i jeskyně krapníková u dědiny Homorad-Almáše, v nížto se spatřují podivné tvary krápníkové, tmavé síně, sloupořadí jako v chrámech. Vchází se do ní po tesaných schodech a po řebříkách provazových otvorem ve vysoké skalní stěně, asi na sáh širokým. Pokud jeskyně tato jest proskoumána, má 400 sáhů délky. Na nejzadnějším konci nacházejí prý se mezi obláskem drahé kameny, jako karneoly, jaspisy, achaty. Hluboko pod půdou v nitru hory slyšeti jest potok, kterýž se před věky snad tudy valil, kde nyní jeskyně, a otvorem jejím ven vyléval. Množství pohádek a pověstí vypravuje si lid okolní o tajemném vřchu a jeskyni Homoradské.

Karlovy Vary.

Karlovy Vary.

Karlovy Vary, Teplice, Lázně Mariánské, Františkovy Lázně — toť jsou bohaté dary, kterýmiž podělena jest země česká. Přední místo mají Vary, jak starobylostí tak proslulostí svou. Již jméno řeky Teplé, která skrze Vary teče, jsouc v 12. století připomínaná, o dávnověkosti teplých zřidel svědčí; již za krále Jana Lucemburského stála tu osada řečená Vary; nynější pak jméno má po císaři Karlovi, otcí vlasti, kterýž se tu léčil. Slovnost Varů rostla bez ustání; scházejí se tu každého leta chorobní ze všech konců země, hledající zdraví, i nalezající ho. Hlavní zřídlo jest nyní tak zvaný Sprudel, spolu také nejstarší a nejvýdatnější; voda jest vřelá, máje 50 — 60 stupňů Reaum. teploty. Nemocní ji v čišších horkou pijí. Odtekající do Teplé má ještě takovou vřelost, že v ní kuchařky drůbež oparují. Voda ve Sprudlu je čistá, bez barvy, o chuti slané, luňové a nedobré. Věci do ní na chvíli pohroužené potahují se zarudlou kůrou. Z ní také sůl (Karlovarská) se dobývá.

Druhý slovný pramen jest Hygiejský, 15 kroků za Sprudlem; povstal teprv r. 1809, vyraziv na kolik sáhů výšky z země. Páry z něho vystupující užívají k parním lázním.

Třetí pramen pítelné vody jest tak zvaný Mühlbrunn, jehož choří nejvíce užívají. Kromě toho jest ve Varech osmero jiných zřidel, z kterých se voda běře buď k pití anebo ke koupelím.

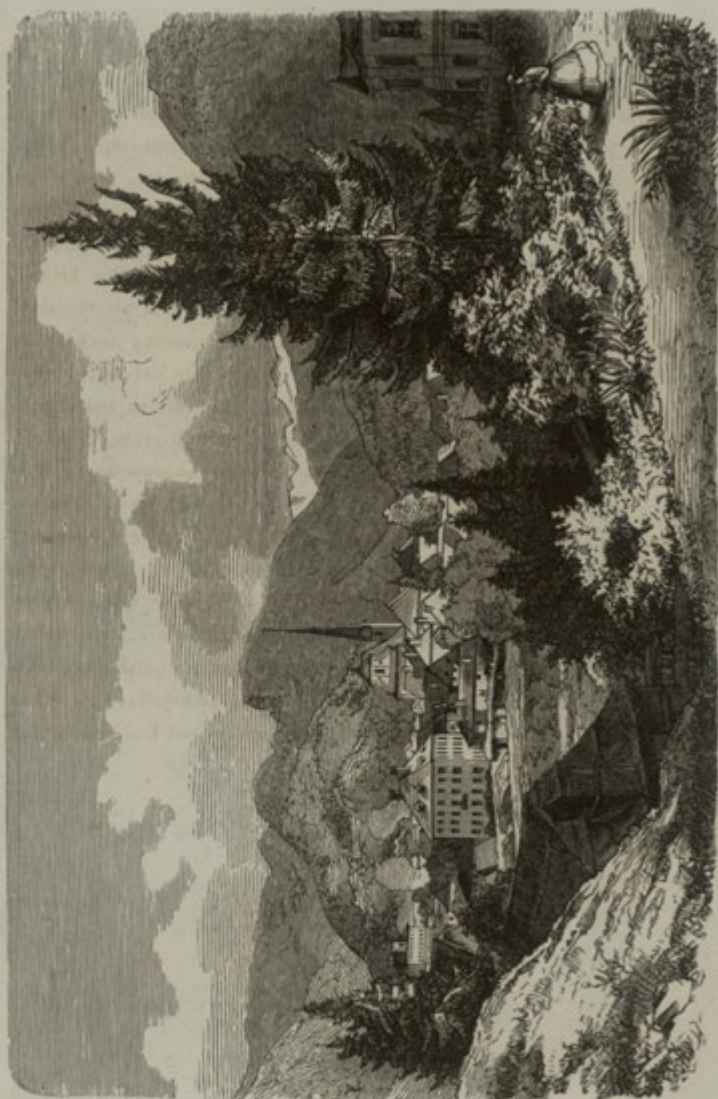

Teplice.

Teplice.

Druhé neméně slavné lázně v Čechách jsou Teplice, v krásné krajině s půvabným okolím. Teplice mají 17 pramenů teplé vody. Podle rozličnosti teploty a podle místa, kde se nacházejí, jsou trojí: Prameny městské, předměstské a Schönauské v nedaleké vesnici, která se ovšem podobá ku krásnému městu. Voda všech pramenů nemá ani barvy ani chuti, poněkud je solná, při tom pak čistá jako křišťál. Hlavní pramen, německým slovem slove Ursprung, nachází se ve městě a voda jeho má 30 stupňů tepla. Všecky ostatní prameny méně jsou vřelé. Každoročně schází se tu, jako i v Karlových Varech, v Mariánských a ve Františkových Lázních, chorobných hostí na tisíce, a to netoliko od nás, ale z celé Evropy, ano i z jiných dílů světa. Teplické prameny nepochybně jsou prastaré; již jméno samo ukazuje na to. Poprvé se v dějepisu připomínají r. 1158. Toho roku královna Jitka založila tu klášter benediktinek a vystavěti kázala kostel sv. Jana Křtitele.

Že voda Teplická má původ sopečný (vulkanický), o tom svědčí příběh, který se udál dne 1. novembu 1755. Strhlo se tehdy hrozné zemětřesení v Lissabonu, hlavním městě portugalském; touž dobou v Teplicích voda v hlavním pramenu začala se kaliti, po půl hodiny tekla tmavožlutá, potom na čtvrt hodiny téci přestala, až najednou s velkou silou a docela jinak smíšená vyhrkla. Konečně po půl hodině zase tak pokojně se proudila, jako kdy předtím.

Ischl.

I s c h l.

Ischl právem slove divokrásnou zahradou alpskou. Nesnadno naleztí podobné květoucí doliny, která by tolikero vnaď měla do sebe jako tato v hořejších Rakousích nade stokem řeky Travy a Išely. Obstoupena jest horami tak malebnými, lesy tak příjemnými, žeby pobyt sám o sobě byl zde milý, třeba slavných lázní nebylo. Slovítnost místa tohoto nemálo vzrostla od té doby, co se tu zvelebily lázně solné, parní a sirné. Vznik tento počítá se od roku 1825, kde přičiněním slavného lékaře dra. Wierera povstaly velkolepé lázenské domy. Solná voda svádí se nyní z Hallstadtu po rourách do Ischlu, a tu se dílem dobývá z ní čistá sůl kuchyňská, dílem se jí potřebuje ku koupelím. Ischl zveleboval i zvelebují se rok od roku, i sloužívá každoročně Nejjasnější rodině cisařské za půvabný pobyt letní nebo podzimní.

Gastein.

Lázně Gasteinské.

V horách Saleburských, v těch místech, kde za Římanů dráha šla přes Alpy k Dunaji, na severní stráni hor Taurů, v údolí dvanáct hodin dlouhém a půl hodiny širokém, nacházejí se staroslavné teplice Gasteinské. Z patera zřídél s teplotou 28° Reaum. vyráží zde množství vody, která z hořejšího Gasteinu (Wildbad Gastein) dřevěnými troubami na 4470 sáhů teče do dolejšího Gasteinu (Hofgastein), kde se nacházejí pohodlné lázně. Hořejší neboli Wildbad Gastein s teplicemi leží nad samým vodopádem horského potoka Ache, kterýž tu ve čtyrech poskokách do hlubiny letí. Okolo vodopádu toho povstalo při teplicích 23 domů s kostelíčkem, osada ovšem převelice stísněná. Největší plocha neobnáší výše 50 kroků do čtverce. Aby hosté i při deštivé pohodě mohli se procházeti, vystavěna jest krytá chodba, 70 sáhů dlouhá, 32 stop široká a 16 stop vysoká, odkudž z oken překrásná vyhlídka se rozevírá na hory Gamskahrkogel, Ankogel a Kreuzkogel s horskými pastvinami a salašemi pastýřskými. Kdo vyjde nad osadu po neschůdných cestách na vrchol hor, spatří odtamtud všecko pásmo norických alp, kdež vyniká velikán Grossglockner. Blíže před očima jest hora Radhauská, prorytá slujemi báňskými a šachtami, pak Mokré Pole, nejvýš položená dolina europejská, též i dolina Anlaufská mezi skalami s velkými kameny fialovými, s lečivou arnikou a znamenitým tauernským vodopádem. Pod Gasteinem níže 2 hodiny cesty leží osada Hofgastein s domky bílými o malých oknech a zahrádkách, a ještě níže osada Dorfgastein.

Teplíce Badenské za Vídní.

Teplíce tyto již Římanům byly známé; ve středověku požívaly znamenité pověsti, a za našich časů schází se tu v letě hojně hostí jmenovitě z blízkého hlavního města Vídně. Jest tu dvanáctero zřidel vody sírné, 12—27 stupňů R. teplé, přitom čisté a jasné, ale na chuť velmi nepříjemné, proto se jí také více potřebuje ke koupelím nežli k pití. Za den vydávají řečené prameny přes 80.000 věder vody. Hlavní zřídlo slove Ursprung, ale přední lázně místní jsou v Sauerhofu. Město samo velmi jest přívětivé, má pěkný park a přemnoho letohrádků. Pravou okrasou jeho jest letní hrad rodiny arciknížete Karla, Weilburg, na stráni lesnaté, mající v dolině pod sebou řeku a na vrcholu stráně nad sebou zříceniny starého hradu.

Lázně Herkulovy u Mehadie.

Mezi dary, kterýmiž obmyšleny jsou vlasti naše, důležité místo mají tak zvané Lázně Herkulovy u Mehadie, v Hranici Vojenské, jak pro svou starobylost, tak i pro zvláštní moc léčivou. Jmeno své mají teplice tyto od sochy pohanského Herkula, která vytesána ve skále nad hlavním pramenem, nyní již ovšem málo jest znatelná. Socha tato i jiné památníky z dob císařů římských svědčí o starobylé pověsti, kterou lázně tyto již u Římanů měly. Později byly po mnohá století v zapomenutí, až roku 1735 nového došly rozhlášení. Lázně leží v těsném, vysokými a lesnatými vrchy obkličném údolí, kudy teče řeka Černá. Mají v celku 10 pramenů, osm na pravém a dva na levém břehu řeky. Nejznamenitější jest vývařisko Herkulovo, jenž za hodinu vydává 5000 čtverečových stop vody. Teplota dosahuje 19—58 stupňů Reaum.

Vodopád Gollinský.

Mezi četnými znamenitostmi Saleburských alp zasluhuje výtečného spomenutí vodopád Gollinský. Golling jest bystřina horská, jenž z vysokého brda Göllu přichází, a jakož se domnívají, část vody své také z bavorského jezera Královského podzemským přítokem dostává. Bystřina tato spojuje se u dědiny Gollink s hlavní Saleburskou řekou Salcahou. Pád bystřiny Gollinské počítají na 300 stop; nejprvé vytryskuje potok z temné jeskyně divokým skokem a padá 200 stop kolmo dolů; sotva že však spadlá voda asi 25 kroků uplynula, již na ní čeká druhý spád 60 stop vysoký. Když slunce stojí na polední, tehdy se v jemné mlze z krůpějí roztráštěných povstalé, spatřuje dvojí, ano i někdy i trojí duha, která se na způsob koruny paprskové nad vodopádem září. — Kdo navštívíš tento vodopád, neopomeň podívat se na přirozené mosty skalní, jenž jsou tu na blízku na řece Salcaše. Před věky byly totiž do řečiska jejího smetány balvany zvící domů, a postavily se jeden ke druhému namnoze tak, že se skoro vrcholemí dotýkají. Obyvatelé nemeškali i položili přes uzounké mezery můstky a schůdky, 8—10 stop široké, pod nimiž na 200 stop řeka hučí. Lid říká balvanům těm „kamna“; i jsou porostlé zelenými jedlemi v malebném rozestavení, mechem a keříky brusnic. Niže pod Gollinkem jsou staroslavné solivárny Halleinské.

Vodopád Gollinský.

Rašeliniště slezské.

Slezsko má hojně rašeliny (torfu) t. j. kopaniny, která se při jistých okolnostech v černé bahnitě půdě tvoří působením vody. Mohutná ložiska rašeliny nacházejí se v nížinách a v údolích, avšak také na planinách horských. Při břehách mořských vyskytují se pod mořem ložiska rašeliny, ku kterým náležejí tak zvané podmořské lesy v baltickém a severním moři.

Znamenitější a rozsáhlejší ložiska této zemniny hledati lze ve Slezsku hlavně v nížinách podle řek, pak v močalovitých, lesnatých a takových kotlinatých krajích, nad kterými před věky veliká jezera stávala. Mimo to vyskytá se rašelina na horách, v Opavsku na Moosebrnehu a v okolí jeho, v Těšínsku porůznu na Beskydech, jmenovitě nedaleko Velké Baraně. Jsou i také bahna rašelinatá, porostlá chřastím a křovím, ba i silným jedlovím a smrkovým (na Beskydech, na vrchovišti Visly, na Velké Barani, na Debratěch v Opavsku), jež obyčejně pokrývá drn s úrodnou zemí na několika stop ztlouští.

Leč všechny tyto bohaté sklady paliva leží posud ladem, kromě malých kusů u Riegersdorfu a Landeka v Těšínsku.

Cementové vody v Uhrách.

Znameníta vzácnost přírody uherské jsou cementové vody, kteréž se nacházejí ve Smolniku, ve Španí Dolině a v Libětově v okolí Baňské Bystrice. Podobná voda jest i v Železné stoličce v Borostankě v tamních sírných a kamennouhelných dolech; ve Velké Báni a Illobě v stoličce Szatmarské, konečně v Sásce v Banátu. Z cementové vody této dobývá se měď, a sice takto: Voda buď strojem vyčerpána nebo štolou vyvedená teče po železných žlabech. Do žlabů těch kladou malé kousky železa. Třetího neb čtvrtého dne musí se usedlina cementová vymetat, sic by se železo obalilo škralupem měděným a další proměňování jeho by se tím překazilo. Na cent čisté cementové mědi zpotřebují se dva centy a 80—90 liber železa. Železo ve Španí Dolině do vody položené, nechť je nové nebo staré, nerozpustí se a zůstane v celosti. Proto kladou do ní všelijaké ze železa udělané věci, jako kříže, podkovy, číše, klíče, lžíce a. j., které proměnivše se ve měď podobu svou zachovají. Proměna taková děje se podle velikosti vložených kusů za dvě i více neděl. Měď takto získaná znamenitě je vláčná, tak že se jako stříbro na tenounké listky dá roztepati a v jemné nitky roztahovati. V B. Bystrici zhotovují z cementové mědi rozmanité číše, tabatěrky a j., které se jako vzácnosti buď doma chovají, nebo do cizích zemí vyvážejí.

Vodopád Travenský.

Hořejší Rakousy. tolik bohaté krásnými jezery, mají také vodopád zajímavý blízko kláštera Lambachu, na řece Travně. Travná teče úzkým skalnatým řečiskem, mezi horami zelenými, brzo plynouc klidně jako olej, brzo zase zelenavou vodu přes bradla do hlubin metajíc. Pojednou se zahne řečisko na pravo, pod vodami zmizí půda a všecka zásoba vodní rázem padá 42 stop hluboko v širokém proudu, rozděleném na více částí povystouplými bradly. Při řece této položen jest průplav, ješto se množství tovaru s hořejšího údolí dolů splavuje, cožby po nepravidelném toku říčním nebylo možné. Před vodopádem jsou stavidla, kterými se voda podle potřeby do kanálu spouští, do něhožto člun s nákladem v okamžení se jako zpropadne. Splav tento sluje „der gute Fall“.

Vodopád Lasnický.

V malebných končinách znamenitého vrchu Ůtscheru v dolejších Rakousích podivání hoden jest vodopád řeky Lasníka u Annaberku, rozdělený na tři slapy, jenž v šikmé délce své mají skoro 400 stop rozměru. Lasník jest horská bystřina s přečistou vodou, jenž s divokým jekotem z roklí horských vychází a okolí hučením naplňuje. Slovatný arcibiskup Jagerský, Ladislav Pyrker, dal při vodopádu tomto postaviti schody a hlediště, sám pak oslavil jej nadšenou básní.

Plitvická jezera.

V Karloveckém pluku Vojenské Hranice v horách nachází se v lůně pustých, prázdných hor Malé Kapely pamětihodný úkaz přírodní: Jezera, jež činí kotle kolkolem horami obklíčené, ze kterých se voda jako po schodech čili patrech z jednoho vylévá do druhého. Jsou to jezera Plitvická. Počítá se jich obyčejně sedm, jež jsou jedno po druhém s vrchu dolů: Veliké jezero Proštanské, menší řečené Ciginovac, pak Galevac, Gradina, Kozjak, malé Milanovo, neveliké Kaludjerovo. Ale kromě těch jsou ještě drobná plesa Okrugljak, Bakinovac, Černé Jezero a Novaković-brod, tak že těch ples neboli jezer jest vlastně jedenácte. Mohutné hvozdy rozkládají se na vše strany v okolí jezer; jich břehy ozdobeny jsou vysokými topoly, buky a ztepilými sosnami; po příkrých lazech a skalnatých stěnách povlékají se šedivé balvany nízkým křovím a bělavým dřem. A tak je liduprázná končina při všeliké tichosti čarokrásně oživená, pravý obraz tajemné krásy přírody, která se hlučnému světu ukrývá. Nejmalebnější divadlo poskytuje návrší na cestě z Příboje, odkudž se šestero jezer s krásnými vodopády přehledne, mezi nimiž jeden ozdoben jest v prostředku ostrovem jedlemi porostlým. Voda padá hřmotně a s divým šumotem do propasti pěnivé, zde přes rozervaná skaliska náhle a prudce, tam zase v četných pramenech a obloukách, tu hrkotem v drobném skoku přes menší kamení, všude ve hlučném souzvuku, až se v zrcadlové hladině nižšího plesa nashírá a na druhém konci podobný výjev zase opakuje. Konečně tato zajímavá hra pojednou přestane; celý proud propadne se u ponor, a teprve s druhé strany Malé Kapely přichází zase na světlo co hotová řeka, beroucí se pod jmenem Korany během klidným na sever ku Karlovcí, kde se do Kulpy vlévá.

H a n š á g.

Hanšág sluje ohromný močál vedle Neziderského jezera v Uhrách, jenž hluboko zasahuje do Rábské stolice. Na prostore šesti mil čtverečných neroste nic než rakosí, šárina a sítí. Jen mezi říčkami Jikvou a Rábničí stojí olšový les. Značná část Hanšágu pokryta jest sice lučnou travou, z které za suchých let dělají seno, ale seno to jest kyselé a ko-
ním odporné. Za mokrých let je senoseč velmi obtížná a nevyplácí se; hospodáři obvyklejně pouštějí pak dobytek jen na pastvu. Hanšág jest vlastně plovoucí drnovisko, podehnané vodou; drn není tlustší než asi na tří stopy, pod ním stojí čistá voda, barvou a chutí jezerské vodě se rovnajíce. Když se drn opatrně prorazí rakosem, může se ním voda navrch vyssátí; s počátku sice přichází kalná, po chvílce ale čistá. Lidé na Hanšágu pracující mnohdykrátě takovým způsobem zahánějí žízeň. S těžkým nákladním vozem nelze přejetí leč za tuhého mrazu, ba i lehčí vůz se kolebá a převezení jeho nebývá bez nebezpečení. I člověk, není-li dokonale povědomý, nezřídka se až po pás proborí. Voda pod Hanšágem patrně souvisí s jezerem; neboť jak jezero vystoupí, i Hanšág se zdvihá, a naopak, jak jezero opadne, i Hanšág klesá. Jen ona olšina jest nepohybná, ano bývá i zatopena, když vody v jezeře a pod drnoviskem přibude. Otevřených jezírek a močálů na Hanšágu je

mnoho; největší a nejhlubší jest Královské jezero, velmi bouřlivé a vlnobitné, pročez se na ně obyčejnými malými člunky neodvažují. I malé pahorky se vyskytují. Říčky Jíkva, Rábnice a Kapuvárská Rába ztrácejí se pod Hanšág, z kteréhož jen Rábnice vyteká a pod Rábem do Dunaje vpadá. Ostatní přebytek vody odchází do jezera, buď prosikají pod drnem anebo i přes hráz se přelévají. Jezírka v Hanšágu v zimě nezamrzají; proto se na něm zdržuje hojnost divoké zvěře pernaté, divokých hus a kachen, lysek, potápek, sluk, volavek, nejasytů, bukačů, jeřábů a čápů bez čísla. I vysoká zvěř vyskytá se tu, jelenů a srnců, ať nemnoho, neboť i vlei v olšině se peleší. Za to četnější jsou lišky, divoké kočky a vydry, jenž pěknou kožešinu dávají, ale rybářům velice škodí, prohlodávající proutěné sádky, jakmile v nich čenichají ryby. Z rostlinstva pamětihodné jest jedovaté beylí, konský kořen (konyi gyökér) zvané, tak řečený od jezera Koňského. Jest to veliký rozpuk (cicuta virosa), kterýž tu až výšky stromu dosahuje a snadno otravuje.

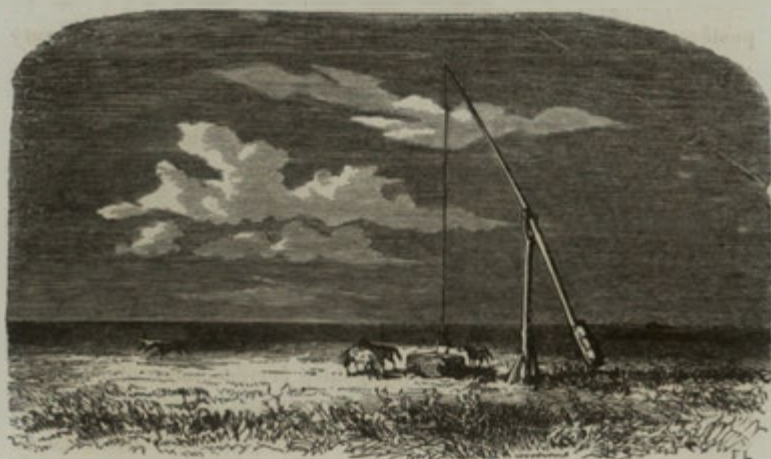

Bahno Velenecké.

Mezi Budínem a Stolním Bělehradem prostírá se na prostoře 5000 jiter bahno Velenecké, bařina, podobná Hanšágu právě popsanému. Prostora tato zmenšena jest sice, neboť naděláno příkopů ke svádění stojaté vody, i nastaveno hrazí k ochraně rolí, aby se voda nerozlévala dále. Ale schází mnoho ještě, nežli tu spatříme místo bahen pěkná luka, místo podmoklin úrodné role. Močál tento jest pln jezírek, zarostlých ostřicí, mechem, řasami a jedovatými rostlinami. Pamětihodné jest, že se tu zdržují žáby žádného hlasu nevydávající a jakoby oněmělé. Lid sobě vypravuje, žeť ovšem žáby tyto křehotaly jako jiné, dokud nevěřící, Turci, neopanovaly zemi uherskou, zemi svatého Štěpána; ale od té doby umlknuły prý, aniž křehotají více.

L a g u n y.

Na západním pobřeží jadranského moře, počínajíc od výtoku řeky Soče (Isonzo), přes Benátky až k ústí řeky Pádu, utvořil se naplavením písku z horských řek přinešeného široký pruh písčín, jenž mořskou hladinu podbíhající na některých místech tak se nasadily, že voda mořská nemá nad nimi výše 20 stop výšky. V těch místech, kde se proudění vod říčních setkává s prouděním mořským, utvořily se během věku nanášením a zastavováním písku podél šířého moře a na pokraji oněch podmořských písčín přirozené hráze pískové, jenž mají delku větší menší, jak kde, na způsob úzkých dlouhých ostrovů. Hráze tyto slovou vlaským názvem lidi (břehy). Na jednom místě za Benátky opatřena jest hráz taková (u Malamocco) k odražení vln obrovskou zdi, 14 sáhů vysokou, 41—44 stop tlustou a 17781 sáhů dlouhou, z mramorového kamena, která proti moři sestupuje ve čtyřech stupních. Zdi takové slovou Vlachům murazzi. Mezi řečenými lidy a pevnou zemí pokryta jest všecka prostora stojatými vodami, jenž s mořem toliko mezerami mezi lidy anebo schvalně udělanými průplavy spojení mají, aby se mořskou vodou obnovovati mohly a tudíž nesmrádlly. Močály tyto slovou laguny. Při pevné zemi pokrývají se vyšší místa lagun, jenž mají zvláštní jméno palui, toliko o přílevu mořské vodou, hlubší ale (fondi) jsou i za odlevu zaplaveny. Největší laguna jest u Benátek, ona má 10 mil zdélk, $1\frac{3}{4}$ mile zšíří a patero otvorů (portí) k moři ve hrázi. Benátky samy vystavěny jsou na hrázích a na ostrovech, oněmi naplaveními způsobených.

P u s t a.

Vstupujeme-li z vrchovin, jenž na všech stranách obstupují rozsahlou rovinu uherskou, spatříme nejprve mnoho nízkých a táhlých pahorků písečných s listnatými hájemi a malými chrastinami, jako na př. mezi Peští a Ceglédem, mezi Velkým Köröšem a Kečkemetem, též i mezi Debrecínem a Velkým Varadínem. Než čím dále se jde do rovin, tím více mizí všecko stromové, kromě nuzných vrb a topolů při řekách, a rovina jako moře zračí se pocestnému. Toť jest pusta čili pustatina. Tu nezavzní kamen pod kopytem koní; vůz se boří v pískové půdě; není tu kře, aby zeleností svou obveselil oko, není tu stromu, aby poskytnul stínu před palčivým sluncem; lesů tu nevidno, a jen někdy spatří se v dáli bílá štíhlá věže kostela dědinského, vysoké váhy nad studnou nebo osamělá kréma (tanya). Avšak nemyslemež, že na pustě žádného života není. Z jara, sotva že zmizí snih z půdy, již se pusta pokryje zeleným kobercem trávy ostřice, s krásnými různobarevnými květinami, žlutým kosatecem, fialovou diviznou, světlomodrým pilátem. Nejkrásnější na pustách bez odporu jest měsíc máj. V měsíci červnu hyne již rostlinstvo od horka slunečního; vyrůstají sice jiné a jiné květiny, ale žádná již nemá čerstvé zelenosti májové. V měsíci srpnu dosahuje parno na pustách nejvyššího stupně; teplota rozpáleného písku

mívá někdy až 40 stupňů; tehdá jest půda všecka zprahlá a pustá — opravdivá pauza. Teprv v podjeseň zotaví se rostlinstvo poněkud zas na novo, až „babi leto“ příchod zimy zvěstuje. Smutno jest v zimě na pustě; sněhem zanešena jest rovina a po ní burácí čas po čase krutý víchr, sháněje snih s místa na místo tak, jako v letě pískem semotamo zmítal.

Připomenouti sluší, že nestejná jest povaha pusty. Pusta travnatá oživena bývá osadami, dvorci, salašemi a závody na chování koňstva. V některých končinách jest pusta solnatá, t. j. písková půda její smíšená jest s úrodnou prstí rolnickou, která vylučuje částky solnaté, tak že se zdá krajina jako sněhem pokrytá. Místem se nacházejí jezírka sódová, uzavřená běloskvoucím pásem zvětralé soli. Jinde jsou tak zvané solné lučiny, místa porostlá ostrými travami a hustými karfiatky pomorskými, jež louce dávají pohled červenomodré plochy. Jiné pusty jsou písečné, končiny, jež podlehají přelétavému písku; vítr totiž zdvihne vrstvu písku ze země a nese ji na jiné místo, tak že co dnes bylo dolem, zejtra jest pahorkem. Konečně nacházejí se bařiny v pustách, a to vysychající i nevysychající. Vysychající chovají vodu toliko na jaře, zarůstají trstinou, sítinami, ostřicí, chvojkou, slezem; v letě vysychají, leda když se rozleje voda z Tisy a znova jich naplní; tuť jsou z nich jezera, po jejichžto hladině se rozkládají překrásné květy a listí rostlin vodních; jak voda zmizí, jsou z nich nejbujnější luka až do podzimku. Stále bažiny nevysychající mají půdu rašelinovou, jsou někdy porostlé samou trstinou (réd), jinde samou ostřicí (zsombék), voda v nich stojí stále, neboť všecka půda jest nasycena od ní, tak že se i ostrovy tvoří a semotam plovající pohybují, a co dnes jezerem bylo, zejtra ostrovem bývá.

S pomocí Boží podmaňuje sobě pilná ruka lidská již i také končiny pust uherských. Ohromné průplavy se kopou při Dunaji, velikánské hráze staví se při Tise; pární vozy jezdí po železných drahách přes pusty, a osady se množí; již půda přijímá i stromoví rozličné, jmenovitě topol, vrbu, dub a hlavně akác, jež ku podivu rychle zdomácněl na rovině uherské.

Moravské Pole.

Jmenem Moravského Pole naznačuje se rovina dolnorakouská, která jest ohraničena na východní straně řekou Moravou a na polední Dunajem, a jméno své od řeky Moravy heře. Na severní straně prostírá se krajina pahorkovitá, kde se vinice střídají s polními lány, luka s zelenými háji. Rovina sama rozkládá se daleko široko do nedohledna, půda jest suchá, potoků málo a ty ještě vysychají, místem se objevuje písek a štěrk mezi rolemi, palouky a močály; stromů málo, rolní půda bujná, osad porůznu, ale velkých; za to vyniká místy vysoká lomenice osamělého dvora anebo se bělá kaplička při cestě anebo pne se věžka na kostele vzdálené osady. Nezčíslné roje včel poletují po polích, kde se co druhá úroda pohanka daří. Nemalé pověsti získalo Moravské Pole jako bojiště častých a velikých bojů, jmenovitě za novějších časů. Zde totiž jest bojiště bitvy Aspernské, kde vojska naše pod velením arciknížete Karla porazily dotud nepřemoženého Napoleona I.

Step Bukovinská.

Mezi řekami Dněstrem a Prutem rozkládá se step bukovinská, která na západu přechází v Pokutí a na jihu dobíhá až k bukovinskému podhůří. Vesnice jest v rovině této porůznu, příbytky čisté ač malé, dostatek obilí hojný. Lid dobře oděný, sám si strojí látky na oděv z vlny ovčí; ovec četná stáda se chovají. Dobytek a koně jsou rázu valašského. Kůň i vůl plachý a kalného oka. Lesů téměř není. Hospodářství docela stepové. Částka stepi se kosí, částka vypásá; osení větším dílem toliko jarní, málo kdy viděti kus oziminy. Hlavně se sází kukuřice, kterou se obyvatelstvo, ano i horáci živí. Sejí tu návlakou t. j. za dvě leta jednou orajíce a dvakrát sejíce, což nejlépe svědčí o urodnosti země. Zemáky, kterých pro kořalku sázeti začali, nedaří se; za to ale docela dobře se hodí pod zdější nebe burák neboli burgundka, kterou hlavně v Kolomyjsku vzdělávají. Na ohromných lánech okolo Tlumače roste cukrová tato rostlina, a fabrika na cukr v Tlumači jest nejznamenitější v celé Haliči. Podobnou povahu mají široké otevřené doliny jižné Bukoviny, chovající v úrodnosti své veliký poklad, kdyby jen bylo více lidu a lepšího vývozu plodin.

Rovina Pádská.

Rovina jenž leží mezi Alpami a řekou Pádem, proměněná jest od pilných obyvatelů tak říkáje v zahradu. Příroda jim ji neodevzdala v stavu příliš valném; na nížinách střídaly se zbahnělé vody a písčité pahorky, při horách ale byly pusté doliny a široká jezera. Obyvatelé mohou ukázati nyní rovinu svou vlastníma rukama od kořene předělanou a zbohatlou. Počátek učiněn tím, že vodu ze hlubokých koryt říčních a z bahnatých nížin vzali a uvedli v průplavy, nyní pak ji podle vůle rozvádějí po rolích. Rovina požívá nyní umělého zvlažování prostředkem průplavů a stavidel. Břehy řek, příkopů a kanálů posázeny jsou stromovím, bujné role obilní prostoupeny jsou stromořadím moruší a stromův ovocných, mezi nimiž roste vinná réva, zachycující-se ramen stromových. Tím nabývá všecka krajina pohledu nad míru příjemného, pohledu světlého háje neb veliké zahrady. Které končiny nebylo možné získati za role obilní, z těch naděláno polí reyžových. Pole tato mají zvláštní pohled. Jsou to rozlehlé, otevřité plochy beze všeho stromoví, pokryté osmahlou zeleností, jenž četnými kanály a hrázemi rozděleny jsou na stejné čtverohrany; spuštěním vod z kanálů větším nebo menším proměňují se v nepřehledná jezera anebo v lučiny. Tyto rýžoviště pro nezdravý vzduch neslouží za obydlí a jsou toliko o žněch na čas oživeny. Při horách kde se rovina mění v kopce, pěstuje pilný vinař s náramnou

obětovností vinohrady své; obloživ sobě kus stráně nanešenými kameny, vyplniv prostoru tuto úrodnou zemí, svádí vodu z vrchu v maličkých pramenkách na zvlažování své viničky a bez unavení kopá a pleje. U četných osad pěstuje se moruše k rozsáhlému hedvábnictvu, v zahradách se daří oliva i pomoranče; agávy, oleandry, šalvěj, thymiam, rosmarína a jiné koření daří se bez velkého pěstování, v údolích a v rovině roste kukuřice, bob, řepa, pšenice, žito mezi stromovím jilmovým, topolevým a morušovým. Po žněch pšeničných seje se ještě kukuřice a luskoviny. V této krajině ukázalo se v plné pravdě své krásné přísloví: „Člověče, přičiň se, Pánbůh ti požehná!“

Silnice Wormská.

Mezi nejznamenitější dráhy horské náleží silnice vedená prosmykem Stilským neboli Wormským (Bormianským) z Tirol do Lombardska. Jdeš-li údolím Matschským, přijdeš za osadou Pradem, kde je pošta, k chudobné dědině Stilfsu, odtud pak smutným úžlabím Suldenským do Trafoi, kde začíná vlastní dráha horská. Silnice hned vysoko podezděná, hned v zátočinách se kroutící, znenáhla se táhne po stráních, kde již přestává stromovi a zábradlí ustavičným jíněním jest pokryto. V jistých vzdálenostech spatřuje se domek cestáře, všelijak chráněný proti lavinám a sutinám z horských strání. Na místě 7800 stop nad mořem stojí poštovský dům Franzenshöhe řečený, odkudžto se dobře vidí ostrý vrchol Ortlu a hned vedle něho poušť ledová, Königswand. Odtud jde cesta po bohopustém prosmyku, kde namnoze i v červenci leží sněhu na 6 — 7 stop. Tato část silnice jest pokrytá střechami proti závějům a lavinám sněžným (Sturmdächer), aby přes ně do hlubin se válely. Nejvyšší místo na dráze, 9000 stop nad mořem, spolu hranice mezi Tiroly a Lombardskem, označeno jest čtverohraným sloupem kamenným. Pohled na dráhu odtud na obě strany otevřený, jest skoro příšerný. Viděti tu všech těch 48 zákrutin od Stilfsu i oněch 38 zatáček k Wormsu s dřevěným zábradlím, průchody do skál vtesanými a střechami. Délka dráhy jest 32 mil ve všech zatáčkách zpočtená. Podivuhodné jsou průchody (Gallerie), kterými jde dráha ve skále vytesaná s otvory velkými na stranu do údolí. Gallerií těchto jest sedm, jsou až 13 stop vysoké a mají dohromady délku 2700 sáhů. Obrovské dílo toto vykonáno jest za císaře Františka I. v pěti letech (1820 — 1825), od stavitelův Donegani, Porro, Dominichini, Polli, Nolli a Talachini.

Prosmyk Klammm.

Klamm vůbec slovou všecky soutěsky v Alpách, jmenovitě pak úzký vchod do Gasteinské doliny s lázněmi svrhuvypsanými v Salebursku. Soutěsky těmi teče potok Ache od Gasteinu a vpadá malým vodopádem do řeky Salcachy. Mají hodinu zděli a jsou tak úzké, že silnice tudy vedoucí namnoze podepřena jest zdmi a piliřemi. Zachvěje se cestující v tomto skalnatém, studeném průlomu horském, kde nezní než divoký potok. Nejuzší místo sluje Klammpass, opodál starého zbořeného hradu Klammmsteinnu.

Prosmysk Lueg.

Podobná úžina horská jako právě vypsany Klamm, jest na půdě Saleburské i prosmysk Lueg, kterým teče řeka Salcacha. Řeka zanechavši za Bruckem těsninu pět hodin dlouhou, vstupuje z hořejšího Pinzgavu do dolejšího Pongavu, údolí to 1200 kroků širokého, kde se střídají příbytky s polemi a zahradami. Avšak brzo hory vstupují řece v cestu nanovo, nechávající ji toliko průtok úžinou, která se na nejuzším místě až na 45 stop stěsňuje, jsouc přitom mezi Stegwalden a Gollingem čtyry hodiny dlouhá. Hledíme-li se silnice ve skalách prolámané dolů, zdá se jakoby řeka jen jako ve strouze tekla. Divně hučí temné šumění její z propasti nahoru. Silnice Luecká opatřena i hájena jest r. 1800, 1805 i 1809 hradbami proti Francouzům, za novějších dob pak zdělaný jsou tu hradby nové a spojeny s jeskyní, která nese jméno „Charvatská skrýše“, po Charvatech, kteří dráhu bránili.

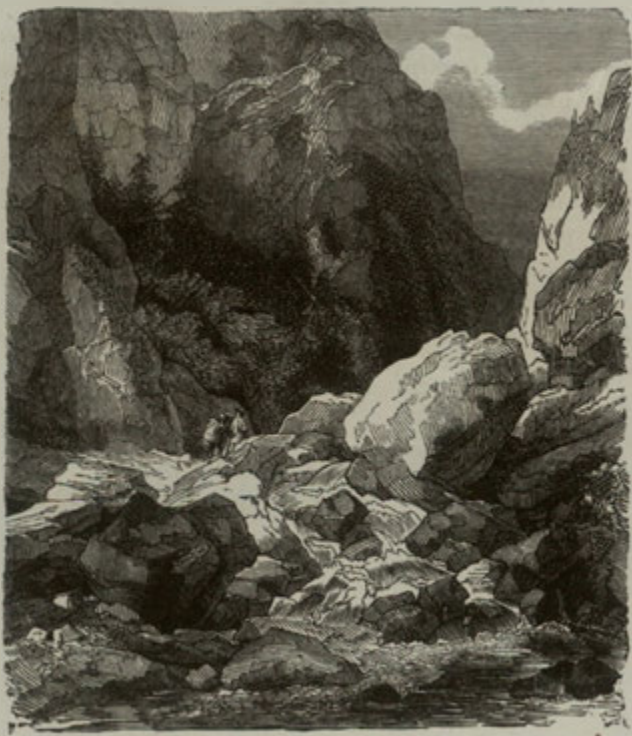
Semerink.

Na vrcholu Semerinku dotýkají se dvě země, dolejší Rakousy a Štýrsko; výška Semerinské hory počítá se na 4400 stop. Až do nejnovějších časů byly obě země spojeny pouze pěknou horskou silnicí, která se vinula přes horu tuto; do té doby bylo okolí Semerinské známo toliko pro četná údolí a pro divoké žleby, ze kterých jeden — tak řečený Adlitzgraben — tuto vyobrazený se nachází, hodinu délky se táhnoucí, s divě rozvrácenými skalisky, pustými kouty a hukotným potokem. Z cela jiný obraz poskytuje krajina Semerinská za nynějších dnů. Přes ty hrůzné žleby, po těch kolmých závrtných stěnách a strmých skalách pojíždí teď parní vůz na divokrásné železné dráze.

Kdož neslyšel o železnici Semerinské? — Šest roků usiloval důmysl a pracovitost lidská o postavení této dráhy, dílo, jemužto se málo která stavba na světě vyrovná. Úplný zdar byl odměnou prací těchto. Dne 12. dubna 1854 ráčil Jeho Veličenstvo císař pán jeti po celé délce nové dráhy, kteráž napotom dne 17. července odevzdána jest obecnému obchodu.

Délka dráhy Semerinské až ke hlavnímu tunelu obnáší 15.303 sáhů, půda vystupuje od Glognice až k patě řečeného tunelu na 1480 stop.

Hned za Glognici zabíhá železnice od Vidně do údolí, a pocestný vlastním očím nevěří, vida kterak na protější stráni údolí toho vystupuje dráha pojednou vysoko do kopce. U Payerbachu překračuje po krásném cestovodu, 120 sáhů dlouhém a 13 sáhů vysokém, řeku Švarcavu. Odtud na cestě k Eichberku jede se po stráni dvěma průkopy, tunelem Pettenbasským 96 a Steinbauerovým 30 sáhů dlouhým. Za Eichberkem, kde se na Glognici 780 stop níže ležící dolů hledí, jede se tunelem 50 sáhů dlouhým po stráni krásného údolí, vysoko nad vesnicí Weissenbachem. Ze stanoviska Klamm spatřuje se jako v hlubině městečko Schottwien v těsném prosmyku, kudy se vine stará silnice a spatřuje za ním stráň ohromného vrchu Sonnenwendsteinu. Za Klammem jest jiný tunel 77 sáhů dlouhý, poněkud točený; za tunelem cestovod přes Wagnergraben 75, druhý přes Gamperlgraben 39 sáhů dlouhý, pak zase tunel, a hned za ním velikolepý průjezd skrze skalní stěnu Weinzettelwand, který záleží z tunelu 163 sáhů dlouhého, s otvory do údolí

Adlitzgraben.

hledícímí, z cestovodu o 6 klenbách a z druhého tunelu 88 sáhů dlouhého. Podle původního plánu měla býti dráha z venčí po stěně skalní vedena, avšak po delším odtrhování skály ukázalo se, že kámen tento není trvanlivý, že promokává a na povětří se drobí; pročež se stavitelové ustanovili na tom, že povedou dráhu ne zvenčí, ale průkopami; což se i stalo. Za stanoviskem Breitensteinem jde dráha po cestovodu Krauselklausském 46, velikolepým tunelem Bollerovským 180 sáhů zdělí majícím a po cestovodu přes údolí Kalte Rinne 97 sáhů dlouhém, 24 vysokém, o 14 obloucích ve dvou poschodích, čtvero oblouků při zemi a 10 v poschodí majícím. Konečně se dorazí po cestovodu 80 sáhů dlouhém a 12 sáhů vysokém, jenž vede přes Adlitzgraben, pak

skrže klenutý tunel na Weberkogelu 200, skrže tunel Wolfsberský 234 sáhů dlouhý, po cestovodu Karntner-Kogelském, konečně skrže tunel téhož jména, 100 sáhů dlouhý, ke stanovisku Semerinku (2788 stop nad mořem), před samým vjezdem do posledního a největšího tunelu.

Ohromný tunel Semerinský jde hlubinami veliké hory Semerinku, proráží ji naveskrz. Průkop ten jest klenutý, jede se ním 8 minut, pěšky bys potřeboval půl hodiny. Svítí v něm v zimě 140 plamének plynových, v letě 80—100. Obojí vjezd opatřen jest vraty, aby se v zimě odvarovalo vrážení chladna do tunelu a mrznutí prosykající vody. Vzhůru horou jde patero zděných světliků, někdejších šachet, z kterých dvě mají po 60 sahách výšky. Průjezd se znenáhla zatáčí a ve prostředku jest asi nejvyšší punkt celé dráhy, 2788 stop nad mořem.

Z tunelu se vjíždí na vysočinu k Mürzzuschlagu, první osadě štýrské.

Helenenthal u Baden.

Za městem Baden (viz 60) táhne se k západní straně pěkné údolí, dvě hodiny zdělí, místem 300, místem 500 kroků zšíří, řečené Helenenthal. Po oboji straně jdou krásné lesnaté stráně, kde se střídá stromoví listnaté s jehličím, buk s borovicí. U vchodu do údolí stojí jako na stráží zříceniny tři starých zámků, Rauhenstein, Rauheneck a Scharfeneck. Houštinami teče prostředkem údolí líbezný potok.

Potok se řine, jaře se vine,
toky ručí lívá po lučině,
o kameny hází pěny.

Na nebi-li bouře linčí.
kalí se, kypí, duje,
běhutý, nadutý vody šíří,
ječí, víří,
luhy, palouky, ruje,

tarasy, násepy boří,
lidu se nepokoří.

Bouře mine
minou, hynou
pěny, šumy, jeky;
potok utišený
padá do řeky.

Potoku-li se nepodobá
vášeň i jinochova?

Údolí Mehadské.

Cestu údolím Mehadským, neboli vlastně údolím řeky Černé, která tudy teče, vypisuje pocestný jeden takto: K polední době přijeli jsme na koních ke strážnici hraničářské Pojana Skyt, která leží v údolí řeky Černé. Černá přicházejíc z Valašska obrací se u strážnice té k jihu a odtud až ke strážnici Zesně, tři hodiny před lázněmi Mehadskými, knížeectví Valašské od rakouské Vojenské hranice dělí. U Pojany jsme v hlubokém údolí na trávníku ve chladu mladých dubů oběd svůj drželi. Zajímavý pohled zajisté: V předu temnozelená voda v skalnatém řečisku, na zelené trávě my kol prostěradla ležíce, dále v stínu naši hraničáři se serežánem v malebném skupení odpočívajíce, v pozadí konečně mezi stromy konci naši na trávě si pochutnávajíce. Cesta od Pojany k Zesně táhne se podél příkré, starými buky porostlé stráně; cesta tato jako chodník pro obchůzky z jedné strážnice ke druhé určená, velmi pracně ve skále vytesaná, tu zase roždím prokletěná, vždy nejméně 4 stopy široká, často jen několik sáhů, mnohdy ale 4—500 stop nad hladinou Černé se vine. Minuli jsme asi čtyry nebo pět čardaků; všecky mají překrásné položení na rovinaté výšině, jsou hustým křovím zarostlé a stinnými buky obklopené. Okolo osmé dorazili jsme k Zesně na levém břehu Černé, kde se údolí znenáhla šířiti počíná; výhledka odtud výborná. Nazejtří časně z rána byli jsme již zase na koních cestou k Mehadii. Údolí stále prostrannější, skály mírnější, cesta pohodlnější; pořádné dřevěnné mosty na kamenných pilířích vedou přes Černou. Na rovné, bílým pískem posypané cestě spatřivše kolaje kočárové, zvěděli jsme, že do lázní již daleko býti nemůže. K polednímu byli jsme v Mehadii. Z Mehadie k Dunaji vede krásná silnice širokým údolím Černé, podle zřícenin starořímského vodovodu.

Úhol' Mehadská.

Ssutiny horské u Sv. Marka.

Půldruhé hodiny za Roveredem v Tirolích propletá se řeka Adyže ssutinami horskými, tak zvanými slavini di San Marco (ssutinami blíž dědiny Sv. Marka). Nečíslné balvany převrácených a roztrhaných skalisk vápenných leží tu hromadně jeden nad druhým, jeden přes druhý, naplňující všecko údolí i stráň od osady řečené až k nejvyšším polím u Mori; plocha čtyřmílová zanešena jest těmito kamennými vlnami. Jen malé, neunavenou pilností kolika století vyprázdněné částky hodi se mezi těmito zříceninami ke vzdělání; jsou také nyní na prsti jinak dosti chudícké porostly marušovými stromy a vinnou revou. O vzniku této strže horské nic jistého se neví; zdá se však žeť se přihodila před tisíci lety, roku 883; neboť se vypravuje v kronikách, že tohoto roku v hořejší Italii vyvrátil se následkem zemětřesení vrch jeden a že se ssutinami jeho zaneslo řečisko Adyže, tak že obyvatelé města a krajiny Veronesské zůstali bez vody, až si řeka skrze naválené balvany zase cestu promlela.

Ssutiny Korutanské.

Slovem Ssutiny Korutanské (Kärnthner Schütt) rozumějí se veliké rozvaliny horské, jenž povstaly strží r. 1348 v podolí řeky Zily u Bě-láku. Toho roku dne 25. ledna strhla se totiž následkem zemětřesení částka velikého brda Dobrače, od řeky již předtím podemletého, hroz-ným pádem pak zavalila a rozdrtila dva městyse a 17 vesnic. Též i řeka zastavila se tou nenádalou hrazi, tak že vystoupivši všecku krajinu ho-řejší zaplavila a v jezero proměnila. Po dnešní den nacházejí se tam četné močály jakožto pozůstatek onoho děje. Po delším čase teprv, když sobě řeka oněmi ssutinami cestu prodrala, ztratila se voda; ssutiny pak podnes po břehu a v krajině rozváleny leží.

Velébit.

Hornatá sídla hraničárů chorvatských, Lika, Otočac a Ogulin, známa jsou vůbec co kraj neplodný, skalnatý, nuzný; lesní stromy, nedozralý oves a zemčata jsou vše, co půda zdejší zplozuje, a to ještě jen místy, kde buď holá skála nebo nedostatek vody rostlinstvu nezcela překážejí. Nejpodivnější zvláštnost těchto krajín jsou zdejší doliny; jsou to vesměs kotliny kolkolem horami obkličené, kam vcházeti a vycházeti se může jenom přes hory, nikoliv, aspoň málo kde, úvalem nebo nížinou. Takováto dolina bývá několik hodin dlouhá, rovná, dosti vzdělaná; potoky proběhše jí v tom neb onom směru, ztrácejí se, nemajíce východu z údolí, pod některou horou do země. Takové místo nazývá se ponor, a každý dolec, který má svůj potok, má na nejnižším místě svůj přirozený tráfivod v ponoru. V dolině Korenické stává se, že kdykoliv nahlý dešť v letě v dolině zavítá, Korenica zprudka se rozvodní, luka zaplaví a seno nezřídka v ponor zaneše, načež nedlouho na to seno Korenické na druhé straně hory Plešivice v potoku Klokotu vyplave a do Uny se unáší. Z doliny Korenické přejde se přes horu do sousední doliny Kravské, kde slavný generál Laudon, jsa tu co důstojník okolo roku 1745 a vida že všecku vodu země pohlcuje, založil háj na rovině osady Buničské v pořádku armády rozpostavený, jenž i podnes „Laudov gaj“ sluje. S Kravskou sousedí dolina Gospičská, jakžtak obdělána. Ji od moře dělí pohoří, vlastně tak řečený Velébit. Až k temenu Velebitskému jsou samé hory a doly, rozsáhlé lesy a prastaré hvozdy, jen že neschůdné a nevlídné, bez pramenů a potoků, jen na několika místech s těsnými prosmyky pro vývoz dřeva, hlavního staviva loďstva adriatického. Z nejvyššího hřebene spatřujeme pak širošírou hladinu mořskou s klikatými obrysy ostrovů.

Banát a Báčka.

Mezi nejpožehnanější končiny evropské náleží Banát, kde se bujná úrodnost spojuje s překvapující krásou krajin. Nepřehledlé pustatiny střídají se s bujnými pšeničnými rolemi, rákosnaté bařiny s nádhernými zelenými lesy, romantické horské doliny s rozlehlými rovinami. Banát původně byl krajištěm pomezním, jmenovitě proti Turkům. postavený pod rozkazy náčelníka, jenž měl název bána. Rozkládá se na způsob obdélníka mezi řekami Tisou a Mároší, mezi Vojenskou Hranicí a Sedmihradskem. Jest to na větším díle rovina, protknutá průplavem Begajským, jenž od Temešváru vede k Bečkereku.

Sousední kraj za Tisou, uzavřený mezi Tisou a Dunajem, slove Báčka. Plodností rovná se Báčka Banátu, s kterým nyní v jednu krajinu jest spojena. Bujná pšenice barvy zazelenalé nebo žlutohnědé a zrnaté žito kolébá se na nekonečných lánech rolí; jako tmavozelené pruhy mezi vinohrady a ovocnými sady tahnou se konopiska; hlavatá dýně a bílé ovoce marušové pokradmo vyhlédá z temného lupení. Mezi lukami a zahradami rozkládají se vesnice, k milému odpočinutí zovouce po unavující cestě v parném slunci.

Kamenné moře.

Na pomezí Saleburska a Bavor, nedaleko Královského jezera, na výšině 7 — 8000 stop, nachází se planina dvě hodiny dlouhá a hodinu široká, která slove Kamenné moře. Kolem obroubena jest náspy vápenými jako hradbami nějakými, vnitř naplněna jest rozvalinami skal vápených, zubatými hřebeny a krabatými vyvýšeninami, mezi nimiž se tahnou mezery a žlaby vyplněné stovčkým sněhem a ledem. Svítí-li slunce na tuto plochu, leskne se všechna jako zmrzlá hladina nebo litina z bílého kamene. Z jedné krajné skály, kde stojí kaple s dřevěným křížem, přehledněš končinu tuto, a výhlídka která se ti tu poskytne, daleko zasahuje do rovin a dolin saleburských, tyrolských i bavorských.

Přeléváná Alpa.

Nedaleko Kamenného moře nachází se jiná památnost horská, tak zvaná Übergossene Alpe. Jest to ohromná kra ledu o samotě stojící; jednu hodinu má zdělí a půl hodiny zšíří. Ledovisko toto bývá příčinou velikých proměn v povětrnosti pro okolní krajiny. Za parných let, jakož byly roky 1811, 1828, 1834, když se kůra ledová na několik stop roztopí a roztaje, spatřují se pod ní ostatky někdejších chatrčí horských a stopy horských pastvin, což jistým jest svědectvím, že tu, kde se nyní ona zpousta ledu v pravém smyslu slova jako rozlitá nachází, bývaly někdy bujné pastviny a příbytky lidské.

Morské solárny.

Voda mořská v sobě obsahuje hojně soli. Pomýšleli ode dávna pomořané, kterak by soli této dobývati mohli. Nyní to činí v solárnách, jež na břehu mořském zakládají. Solárny takové jsou do země vyhlubeny při samém moři a rozděleny malými brázemi na menší čtverohraná koryta. Od moře je dělí stavidla. Jakmile nastanou parné dny slunečné, vytáhnou stavidla a voda z moře vběhne do vyhlubeniny. V prvním korytě zůstane několik dní státi, aby se usadila a oteplela. Po dvou, po třech dnech vypouští se do druhých koryt, a to tak, aby ji v nich bylo asi na šest paleů, načež nastane vypařování. Vypařováním mizí voda, a solnaté části usazují se v podobě bílé kůry po celém korytě. Což když dokonáno, roztlukou kůru silnými železy na kusy, vyhrabou ji a na hromádky k sušení ji skládají.

Když první soli takto dobudou, přistupují soláři k děláni druhé; opět se voda vpustí, vypaří a sůl pozůstala vyjme. To se opakuje tolikrát, kolikrát právě povětrnost dovolí. Deště solářům velmi jsou na škodu, poněvadž voda mořská v korytech, když se smíchá s vodou dešťovou, tím zřídne a solnatosti pozhude. Zato ale větry podporují vypařování při silném slunci.

Dobytou sůl dávají do soliváren, kde se znova rozpustí a vaří, a tím se dále čistí.

Největší solárny jsou na pobřeží istrianském; solárna Piranská dává ročně 300,000 centů soli.

Ostrov Zlarín.

Jeden z nejpříjemnějších ostrovů dalmatských jest Zlarín před městem Šibenikem. Z daleka již vítá zelené stromoví plavce a vábí ho do chládku, kterého v přímoří dalmatském nikde není nazbyt. Olivové háje, husté vinohrady po stráních, veliký záliv a prostranný přístav pro veliké lodě, okolo přístavu přívětivé domky: všechno otevřené a rázu jižního. Nejvíce kráší malebnou krajinu hojně smokve, stromy fíkové okolo domů a štíhlé cyprýše, tyto jedle horkého ponebí. Zlarín jest jediný ostrov v dalmatském přímoří, kde loví koraly. Tři sousedé Zlarínští platí ročně 600 zlatých za výhradné právo k tomuto lovu, kterýž v Rakousku rovně nemá. Prodej koralů takto velmi bývá výnosný, někdy však práce lovců marná bývá. Na oltářích kostelů Zlarínských vidí se ode dávno mnoho stromků koralových, v oběť podaných od nábožných lovců.

Vír Dunajský u Greinu.

Plavba Dunajská v Rakousích měla do nedávna nebezpečného škůdce: Greinský vír. Hned u Greinu zoužuje se řeka, stísněné vlny burácejí v toku svém, zdaleka pak slyšeti jest duté hučení jako vzdálenou bouři. Řeka vře, kypí a pění se jako voda vařící nad ohněm, pak rychle jako šípka žene vlny své okolo strmé skály, na níž stojí stará zřícenina s křížem. Zde vystupují drobná skaliska a bradla nad hladinu vodní, o kteráž se vlny silně rozrážejí a jako přese splav splývají (Strudel). Nejedno však bradlo prachem již jest roztrženo. Asi tisíc kroků níže nachází se vlastně tak zvaný vír (Wirbel). Proud prudko se ženoucí vrazí do veliké skály v řece stojící, jenž slove Hausstein, odráží se zpátky a točí se v kole. Otvor viru jest pohyblivý, 1 — 2 stopy v průměru, kterýž se hned tu, hned tam rozvívá jako tlama žravého zvířete. Parní plavba, chvála Bohu, již docela přemáhá nyní nebezpečnost tohoto místa.

Teplé prameny v Dunaji.

Nevyvážitelné jsou dary, kterými příroda obdařila zemi uherskou; bez počtu ta dobrodiní, kteréž jí dává řeka Dunaj; neméně podivuhodné jsou i úkazy, ježto se na Dunaji samém zjevují. K těm náleží teplé prameny u Budína. Nemíníme ony teplé, sírnaté zdroje, kterými se honosí Budín, maje jich jmenovitě na úpatí Bloksberku; než máme na zřeteli ona vývařiska vod teplých, která se nacházejí u prostřed řeky, na dnu řečiska Dunajského, mezi ostrovem palatinským nebo Marketským a ostrovem městským; čímž ovšem nebud řečeno, žeby vývařiska tato neměla stejného původu se zřídly Budinskými. Jsou ostatně stopy některé, že oba ostrovy řecené byly před časy jedním, a že prameny nyní řekou pokryté byly tehda na suchu. Známý byly teplíce tyto již Římanům, kteří zde měli své lázně a koupele; později vrazil silný proud dunajský do těch míst a zaplavil staré prameny, roztrhnuv ostrov na dvě části. Podnes pozoruje se, že na místech, kde se teplá voda vyvařuje, hladina říčná nikdy nezamrzá.

B a b a k a j.

Asi po tři míle za Starou Palankou neposkytuje plavba po Dolejším Dunaji pohledu zajímavého. Ale již za Moldovou vystupují nad vodu obrovské úskali z lona Dunaje a za nízké vody zubatá bradla. U Moldovy dělí se moený proud na dvě ramena, objímaje veliký ostrov Nový Háj (Novi Gaj). Za ním sblíží se břehy, propouštějíce Dunaj těsným prosmykem. Tu na srbské straně vládne na břehu schátralý, druhdy od Srbů hrdinsky bráněný, od Uhrů i Turků dobytý, znova postavený, spálený a zase upravený, se zemí srovnaný a přece zase povstalý hrad Golubac (Holubee), jehož devět věží krásný poskytovalo pohled. Krajina Holubecká s hladinou Dunajskou 2000 kroků širokou jest velikolepá i krásná; zde se vypínají malebné stěny vysokých skal, tam se rozkládá čerstvě zelený luh, a velebně dlejí na výšinách břehu překrásné lesy. Na úpatí hradu Holubeckého úží se Dunaj ze šířky 2000 kroků až na 400 a teče mezi vysokými stěnami v těsné úžině. Zde strmí z řeky kuželovité skalisko, asi 40 sáhů vysoké, Baba-kaj řečené. Jest to rozpukaná, špičatými zuby opatřená, rozsedinami potrhána skála. Srbský lid vypravuje sobě, že rybář jistý maje zlou ženu, pod záminkou že ke skále zatáhne

Železná brána.

sítě, vzal ji s sebou a zde ji zanechal, aby prý se „baba kála“, kdež prý také ubohá bídne zahynula.

Za Babakajem pluje loď přes nepočtené víry a přeje tak zvaným „těsným pútem“ (těsnou cestou), než se zastaví v stanovisku Drenkové, asi 2 hodiny za Holúbeem, minuvši pověstnou jeskyni Holubeckou a vesnice na rakouském břehu Novo Selo, Sv. Helenu, Kaonicu, Ljubkovu a Brzašku, na srbském pak Holubec, Brnici, Dobru a jednu starou zříceninu. Vrchole pobřežných kopců jsou holé, pusté a neobývané, v malých zátokách po břehu zdržují se ryby z Černého Moře pod ledem připlulé, vyzy, kterých obyvatelé na čeřeny a jiná osídla lapají.

Krajina od Drenkové až ke Staré Ršávě nazývá se vlastně celá známým jmenem Železné Brány, neboť se tu Dunaj prodral neslýchanou mocí skrze skály a vrchy, tak že řecisko podnes plno nebezpečných skalín a bradel pod vodou i nad vodou. Jmenovitě spatřuje se tu za Drenkovou zdaleka řada malých, avšak na blízku co veliké potvory z řeky vynikajících skalín, jež i zdější obyvatelstvo podle podob pojmenovalo. Jedno z daleka k buvolu podobné s velikými třemi zuby nazváno „Buvol“, níže za ním sluje jiná skalní stěna „Izlaz“, jakoby řekl „výjezd“; jiná Tachtoli, opět jiná Vraný, a to blízko předhoří, jenž slove „Greben“ (Hřeben). U Hřebenu je spád vody 4 sáhy na 250 sáhů délky při rych-

losti 11 stop za sekundu. Místa tuto vyznačená tvoří „hořejší prahy“ neboli spády Dunajské v délce 2150 sáhů. Zajímavý jest přechod toku k hučícímu proudění a k proudu náhlému. Duch při tom tuší, co se asi v hlubině veliké a mocné řeky děje. Mocný Dunaj, jenž se pod Pešti až na 600 sáhů šírokosti rozkládá a pod Bělehradem velikému jezeru podobá, tento Dunaj pohleen tu úzkým prosmykem!

Jakmile však vodstvo Dunajské projde hořejší prahy, opět se rozšiřuje v bujném jeku a stěsňuje se podruhé. Na levém břehu kyne tvrze Svinice, na pravém dědina Milanovac, dále nedobořenina tři věží „Tri-kulje“, a již se ukazují nová bradla v řece, Juč a Kalnik. Nyní se objeví překrásný obraz: Veliká brána, uspůsobená v levo stěnou Kazan a v pravo horou Stěrbeem 2000 stop vysokou. Dunaj tu nabývá ohromné hloubky, 36 až 50 stop! V skalné stěně na levo vytesána jest cesta „Klisur pút“, na pravo se spatřují zbytky dráhy Trajanské. V levo je tu Veteránská jeskyně, v pravo tabule Trajanská s nápisem římským do skály vtesaným. Dunaj se šíří, a v levo spatříš Starou Ršávu (Oršávu) rakouskou, za ní pak na ostrově Novou Ršávu tureckou. Zde jsou hranice. Za nimi počínají „dolní prahy“ Dunajské.

Čertova Stěna.

Řeka Vltava, utvořivší se z dvojího potoku, chladné totiž a studené Vltavice, musela si u Vyššího Brodu prorazit cestu těsnou úžinou, jenž slove Čertova Stěna. Užina ta mezi Kienberkem a Hirschberkem má 500 sáhů zdělí. Skalné stěny, jenž na obojím břehu vystupují, mají výšku 300 stop nad hladinou řeky. Žulové balvany po řečisku rozmetané odpirají příchozím vodám, tak že tyto rozrážejíce se o ně, na hodinu vzdálí hučí. Pověst vypravuje, že když se v Čechách zmáhalo křesťanstvo, nepřítel člověčenstva, ďábel, zbavití chtěl zemi českou vody; i naházel prý v zlosti své balvanů těch do Vltavy, aby jí v dalším běhu zastavil anebo jinam uchýlil; odtud jméno Čertova Stěna.

Slovenské lesy.

Lesy po levém břehu Hronce — v Bystrické stolici — přes horu Věpor Klenovský se táhnoucí a část lesů vysoké Polany jsou pralesy, jak Slovák říká „staré hory“ tisícileté. Tam nikda ještě neozýval se buchot seker, tam posud nebylo dřevorubarstva. Tam kmeny stářím jen a búrnyými větry vyvrácené a polámané padají a ležeti zůstanou, až zbůtější (zprachnivější), jak to ledakde na vývratech a polomech viděti. Vysoké tyto lesy jsou nejvíce z jedlí, smrků, buků, a částečně na jižních stranách javor a jasan. Misty samá jehličina, misty čistá bučina. Buk ve vysokých těchto lesích vyrůstá vedle smrků a jedle do stejné s nimi výšky, do 100 — 120 stop, v průřezu 5 — 6 stop. Stává se při nich i štihlejší. Jako nádherný sloup z kamene vykřesaný vypíná se hlavý (rovný) jeho kmen vysoko do oblaků, a nad ním rozprostírá se široká koruna, složená z mohutných, klikatých, vzhůru se vypínajících konárů (větví), ozářená paprsky slunečnými, jež pronikají lesklým, tuhým, krásně zeleným listím. Ze spadalého listí jest hlavně ona černá prst, která vysoko okolo kmene leží, neboť listek bukový kam padne, tam zahyne. Kde více buku pohromadě stojí, tvoří vysoké jeho kmeny nádherné, ozorné sloupovádi. Někde jako v lesích Věporu Klenovského, stojí osamělý na zápolé skály, upoután na tvrdý kámen mohutnými jak ze železa ulitými kořeny. Skalný orel staví své hnízdo ve vrcholu jeho a rozličná dravá a bukvic milovná ptač, kaňúr (káně), jestřáb, kršák, krahulec, sojka, oblétaji hlavu jeho a odpočívají na širokých jeho ramelech. A pod ním v zápolách skalních kotí se a zimuje medvěd a jezvec. Když se mnoho bukvic, této pastvy medvědů, urodí, těší se polovník (myslivec), že bude i mnoho medvědů a dobrý lov na ně. Z jara když vyhánějí buky blůst, t. j. puky, zpívá si pastýř Valach:

Rozvíjaj sa bučku, zhusta polehúčku,
až sa ty rozvíješ, Valachův prikryješ.

Z buků dělají se kláty (auly), též se potřebují k stavbám vodním, nejvíce ale k topení a pálení uhlí. Nejvíce je stromů jehličích, jimiž porostlé jsou skoro celé Tatry. Jedle a smrk jedné jsou rástvy a vyrůstají obyčejně do 120 — 150 stop; našly se ale také 160 — 186 stop vysoké, v objemu 6 — 7 stop mající, ovšem co vzácnost. Když se přijde

ze světlého lesa javorového a jasanového, oživeného zpěvem ptactva, do lesa jedlového a smrkového, má všechno jiný ráz. Tu vypínají se štíhlé kmeny s korou rozpukanou do náramné výše, a okolo nich rozkládají se větve tuhou štětí porostlé, od dola až k vrchu, tvoříce krásné pyramidy, v zimě v letě zelené. Silné kořeny na povrchu rozložené pokryty jsou vysoko kluzkou štětí, po níž se nechodí tak měkce, jako po pažitě mechovém v lesích listnatých. Někde jen při potůčku a v mokradlinách roste bujný mech a paprut (kapradí). V temnu větví hnízdo má veveřice, a v sousedství jejím na větvičce zlatohlávek. Zpěv drozda plavého, na jmelí se popásajícího, jednotvárné tesání žlun a datlů, zobákem v kůře dobývajících hmyzu drobného, čvikot sykor, krakání havranů a chřest padajících šulek (šíšek, šáchů), jediné přerušuje tichost zasmušilého lesa.

Sosna borovice je nejvíce po hranicích Liptova, sosna červená v Gemeru a na Tatrách, modřín a červený smrk nejvíce v Gemeru, jakož i tis, kteréhož není ve Zvolenských lesích. Pěkné merhované dřevo tisové potřebují nejvíce soustružníci, i jest velmi vzácné.

Nížší lesy podle Hronu jsou více listnaté a smíšené. V rozsahlých lesích Viglešských okolo Dětvy, Očovy, staré krásné jsou duby, smíšené s habrem, klenem, jasanem, javorem. Javorem porostlé jsou celé vrchy.

Morské Oko.

Morské Oko.

Tak slove jezero ve vysokých Tatrách, ač se názvem tím poděluji také někdy všechna jezera Tatranská, kterých se počítá 36. Zanedlouho — píše jeden pocestný — překvapil mne pohled na Morské Oko a Černý Stav. Podivný to, svého způsobu jistě jediný obraz! Spatřil jsem na dně okrouhlé doliny, vysokými horami obstoupené, jezero jasně zelené, a nad ním, na patře o několik set stop vyšším, druhé jezero menší, barvy černé. Asi za hodinu dorazili jsme k Morskému Oku samému. Uhostili jsme se v chyži u jezera postavené. Pohovčevše zemdleným údům, plavili jsme se na prámě od horalů vesly spravovaném po jezeře. V prostřed kázali jsme vesla zastaviti. Morské, aneb jak jinak slove, Rybí Oko, má 55 jiter a 1640 čtvercových sáhů v prostoru. Největší posud vyzpytovaná hloubka jest výše 200 stop. Bliž břehu jest voda jasně zelená, co křišťal čistá a tak průzračná, že u kraje 10 sáhu zhloubi dohlednouti lze dna. Na straně jižné pnou se lysé hory, ze sivého granitu, mezi nimiž nejznamenitější Mnich, hora 7000 stop vynikající. Na východ věží se vápenné skály, k západu jsou opět šedé, poněkud zazelenalé žulové skály. Temena hor těchto roztržená jsou prorvami, tam zase spojena vidlovitými oheby. U paty jejich jako stupeň ohromný leží chlupy granitové. Na stupni tom, asi 600 stop nad hladinou Morského Oka, spočívá v teskném zákoutí Černý Stav, na třech stranách nepřístupnými skalami ohražený, odrážející na své hladině bílé pruhy ledového sněhu, kteréžto se plazí z čerenu hor až po samé břehy jezera. Hlubokost tohoto Stavu není vypátrána; lid sobě vypravuje, že jezera tato spojena jsou s mořem, pročez také mořskými oky slují, jimiž prý moře zvědavě z lůna pevné země k obloze zírá.

Končina Aigenská.

Nedaleko Salcburka nachází se na patě brda Gaisberka končina obdařená množstvím vnaď přírodních. Divokrásná je to zahrada horská, plna malých vodopádů, jezer, navalených balvanů, stromů a keřů pěkných. Z Gaisberka samého rozvirá se utěšený pohled: Na jihu spatřují se v dáli Alpy s modrozelenými ledovisky, vrchol Velikého Zvonu, příkrý jehlanec brda Venedigu. Za Gasteinem září se hora Ankogel ještě o 10 hodinách večer v plamenném zlatě, kdežto blížší a nizší vrchy již se modrají. Na sever téká oko zase po nekonečných polích a malých lesikách, mezi nimiž vystupují věže kostelů neb zámků — rozdíl hor a roviny.

Bakoňský les.

Ve Vesprimské stolici v království uherském prostírá se rozsáhlý hornatý les, 12 míl zdélí a 3 až 5 míl zšíří; sluje les Bakoňský (Bakoň-Sumla). Les ten záleží nejvíce z dubů a z buků, proto se zde také předobře daří chov dobytka vepřového. Některé části podobají se zcela ještě pralesu, kde stromoví v ohromné mohutnosti roste, nedotknuto rukou lidskou. Za novějších časů podává stromoví lesu toho hojného užitku dobrým dřevem; také hrůza, kterou lid obyčejně s lesem tímto spojoval, znamenitě mizí. Na jižním kraji nacházejí se bohaté vinice, ze kterých připomínáme slovně vinohrady Šumlavské (Somlyó). Také hojně dílny jako skleněné hutě, dílny na draslo a. j. vznikají v končinách tohoto velikého hvozdů.

Lesy sedmihradské.

Překrásné jsou sedmihradské lesy! S vřeholů hor táhnou se až do krajin pahorkovitých, kde na jich místo nastupují vinice a pod vinicemi rozsáhlé role žitné, pšeničné a kukuřicové. Vystupujme z údolí na lesnaté vrchy. V dolině teče čistý potok, rybky si v něm pohrávají. Nad potokem zelená se listnatý les, obroubený na pokraji chrastinami březovými a jalovecovými. Ohromné stromy vypínají koruny své, tvoříce stinné chodby. Tu sněhobílá bříza lehká i tenká pne se do hůry, a spouští větví své jako zelené vlny. Onde stojí pevný buk s kůrou světlošedou a s korunou rozložitou, jakoby každou chvíli byl hotov zápasiti s víchrem. Jasan, javor, břest porůznu se objevují. Mohutný dub s rozpukanou kůrou, silným kořením a rozvětvenou korunou na jevo dává svou sílu, jakoby vědom byl své vážnosti. Opodál pne se štíhlá jedle; na kmenu jejím usazuje se žlutozelený lišejník, z puklin vyprýštjuje se pryskyřice. Množství živočichů, letavců i hmyzu nachází na jedli útulku. Hloub a hloub zachází zelený les do hor; zde překračuje žleby a bystřiny, onde sotně se pne po holé skalině, kterou obsadilo zelené křoví březové, blohové, dubové a liskové. Les se zúžuje, rozstupuje, činí houštiny, porostliny, otevřité loučky, kde se srny a jeleni shledávají na pastvě. Ve výšinách 5000 stop ustupuje les listnatý lesu jehličnatému. Zde již mizí hlas ptačí; slavné ticho rozkládá se po lese; leda že zaslechneš chrastění letu orlího.

Takové jsou lesy sedmihradské v zemi Sekelův.

Šumava.

Lesnaté hory, jenž dělí zemi českou od Bavor, slovou souběrně Český les anebo Šumava. Lesy Šumavské mají na mnoze posud ráz pralesů. Půda jest bažinatá, tak že chodec v roklech a úžlabích s pařezu na pařez skákati musí, nechce-li po kolena v blatné půdě uváznouti. Místem jsou tyto bažiny vysokým kapradím porostlé, obyčejně ale neroste na nich nic, a jen spletené kořeny smrků prostírají se po takové půdě. Na místech více nakloněných prýstějí se mezi kořeny hojné praménky, nebo zelenají se smaragdové polštáře mechové, nebo se plíží husté keřiky černých jahod. Nade vším klenou se pak všude husté koruny smrků, zatemňující les divným šerem. Na polozpráchnivělých kmelech vyrůstají bělavé trychtýřovité lišejníky s krvavým okrajem a zde onde vážný hřib neb jiná houba. Mimo rozličné odstíny zelených barev meků, kapradí, smrků a buků nespatriš barvy jiné; pestré květy chybí v těchto temných lesech docela. Ani skály nemají význačného tvaru, jsouce okrouhlé a nejvíce porostlé, málo kde příkré a kostrbaté, jako v Tatrách. Vymýtná místa poskytují pestřejšího pohledu; tu se bělají pařezy poražených kmenů, mech na skále jest vyschlý a zvadlý, an mu chráníci stín lesa chybí, a porůznu objevují se červené a žluté květy

lesní buřeně. Nejpodivnější pohled poskytují v takových mýtinách buky, jež lesník stáli nechává aby také do širky rostly, byvše mezi smrky příliš do výšky vytáhlé. Jsou to nejvíce vysoké, štíhlé kmeny, až do znamenité výšky hladké, s větvemi k jedné straně obrácenými, odkud dříve něco světla mivaly. Dostávají tím jakýsi zvětralý pohled, jakoby pořád na silném větru byly stály. Porazí-li se takový strom, spatřuje se na kladách z něho vytesaných všude stejná tloušťka, ačkoliv hořejší díl o 40 let mladší bývá než dolejší, tak že co jemu na větvích a listech ušlo, v dřevu kmenovém jest jako nahrazeno.

Znameníť památnost Šumavy jest tak zvané Černé jezero u Jezerní Stěny blíž Eisenstrassu.

Kráčejíce po dosti široké lesní cestě vzhůru na Jezerní Stěnu — píše jeden počestný — octnuli jsme se pojednou na kraji lesa, a pod námi rozkládala se hladina Černého jezera, na dvou stranách příkrými několik set stop vysokými stěnami obstoupeného. Hluboké ticho panovalo vůkol, ve vodě, dílem pro znamenitou hloubku, dílem pro tmavé okolí na pohled černé, odrážely se obrazy okolních strání a lesů, a jen k české straně otvíral se širší výhled na skupení rozsahlých vysokokmenných lesů. Jezero má něco přes půl hodiny v objemu a vyplňuje rokli asi 23 loket hlubokou. Na příkřejší stráni stojí porážnu ohromné smrky, tak říkají jeden na hlavě druhého; mnohé z nich vyvrátila již bouře, některé se zachytily ve větvích druhého a visí obráceně dolů, jiné utkvěly v úzkých rozsedinách, jiné zase svalily se dolů až ku břehu jezera, kde v divoké směsi na hromadě leží. Kmeny již po delší čas u vody neb ve vodě ležící zbělalý docela a podobají se zdáli mrtvolám ohromných příšer lesních. Bělost jejich odráží se divně od temnosti smrkového skupení. Kráčejíce lesem dolů podle břehů jezera, přišli jsme do mýtiny ostružinami pokryté. Tu k nám dorážel hluk vždy větší, a když jsme za hlomozem jdouce k rokli na pravo se uhnuli, řítil se před námi ručej, odtok z jezera, v mnohonásobných skokách přes balvany v skalnatém žlabu. Z jara když se voda v jezeru více nashromáždí, otevře se stavidlo, a pak prý se valí mohutný proud vody v krásném vodopádu dolů do údolí, kde ručej sesilněný jinými přítoky, jmeno Uhlava obdrží. Kmeny do jezera svržené splavují se pak s Jezerní Stěny dolů, a svazují se tam ve vory a rozštěpují na polena, jenž se ještě níže po vodě spouštějí.

Drniš a Skradinské vodopády.

Dalmatsko skládá se z táhlého pruhu pevné země podél moře a z bezpočetných ostrovů u břehu. Půda, sama v sobě vápenitá, zhoršila se tím že krásné lesy za minulých časů zporáženo na stavění korábů; půda vyprahla, lesy nové nemohou se zmoci, řekám ubylo vody, a tak země druhdy krásná, nyní jen místem jeví někdejší povahu svou. Ostrovy jsou za to v celosti velmi vlnaté.

Ze Šibenika jde se po jednotvárné rovině čili poušti kde se nevidí kromě holých skal sivého vápence, na tu stranu k Drniši. Mezi horou Prominou a Mosečem, kudy teče řeka Čikola, v letě vysýchající, vstupuje se jako branou do krásné úrodné roviny, asi 3 hodiny široké a 5 hodin dlouhé, kolem do kola horami obstoupené. Zde sedí městečko Drniš v mladistvém rozkvětu obchodním u prostřed krásných zahrad, smokvového stromoví a dubových hájů.

Z Drniše navštívit lze znamenitý vodopád řeky Krky, neboli Skradinský slap u města Skradina. Po kamenité rovině jede se koňmo, až se přijde ke mlýnům, kde se nachází hořejší vodopád, tak zvaný Rožki-slap. Jde se po pěšince ode mlýna podle řeky, tak bujným houštím zarostlé, že vody sotva viděti. Vrby, olše, rákosí, vysoká tráva a všeho druhu rostlinstvo tu staví takové houštiny, že pocestný podobného obrazu

jinde v Dalmatsku nespátří. Přejde se potom po mostě dlouhém dřevěném na druhý břeh, za mostem se slezá po skalách dolů, kde již silný šumot slyšeti jako na velikém jezu. Krásu vodopádu samého nelze ani malovati ani slovy vypověděti; není to jeden obraz, který by se na jednou vtisknul v paměť, ale divadlo, ve které se člověk všecken ponoří. Měňavé barvy tekutých oblouků, šumění tenounké pěny, houpání štihlých prutů, smočeného kvítí a vodních rostlin, bouřlivé kvapení vody a vůkol toho ticho úplné — tu krásu nelze než v tichém udivení pojmouti.

Od hořejšího slapu pluje se na loďce k dolejšímu. Tuť jsou skalnaté břehy, romantické proměny, na ostrově u prostřed Krky klášter Visovac, opět skály a lesnaté stráně, bujné rostlinstvo, až se přirazí k dolejšímu vodopádu. Výška tohoto slapu jest asi 25 stop, dvakrát tolik co hořejšího. Divadlo jest ještě rozmanitější; sám kámen vyhlubený podle pádu vody, napodobuje proudy a paprsky její. Při malé vodě jest obraz přelíbezný. Pod dolejšíím slapem tímto stojí loďky již plachtové, zde se voda začíná již míchat s mořem, ačkoliv je k moři ještě tři hodiny cesty. Od slapu Skradinského vozi se sladká voda do Šibenika na bevandu (smíšeninu vytlačeného vína a vody), a plavci trhají na břehů živé pruty z vrh, na důkaz, že byly pro vodu až na Skradinském slapu. Po pravé straně v údolí při Krce spatřuje se zasmušilé město Skradín (Scadróna).

B ó r a.

Bóra t. j. bouře sluje v KRAINĚ, v TERSTU a v DALMÁCIÍ přesilný víchr, jenž čas po čase navštěvuje pobřežné krajiny adriatického moře. Bóra přichází směrem od severovýchodu k jihozápadu, a ztrácí se na moři; všecko stromovi co jí roste v cestě, obráceno jest k jihozápadu; dub na takovém místě je stočen, má po dřevu rozpukliny že se na duhy nehodí, a tak je křehký jako plenivé železo. Příchod bóry poznávají obyvatelé po jistém způsobu oblak, jsou-li totiž na okraji jako rozstříhané anebo rozčesané; takový oblak sluje zástava. Ze zástavy této práší za nejčistšího a nejjasnějšího času tenká rosa, někdy i silnější dešť; je-li mraz, lítají z ní holomraznice čili snih nad míru drobný, který najde každou sebe menší díрку neb skulinu a prodere se i zimními okny do světnic a komnat. Čím silněji se chumelí, tím více pometá bóra sněhem po dolině a zavívá ho do zakoutí, dělajíc z něho veliké zámetě, které se nedají rozházet leč když bóra ustane. Víchr duje a valí se s nezadržitelným tlakem a s neodolatelnou mocí. Někdy není radno z pod střechy vyjítí. Na vesnicích pokrývají střechy křídlicemi a kladou na ně hranaté kameny; ale je-li bóra příliš zlá, smete i kameny i křídlice, a běda tomu, koho by taková křídlice zasáhla. Často podejme bóra i půdu z polí a vinic, vynese ji vzhůru a utvoří z ní jako ze silničního prachu bělavé nebo hnědé chumle. Proto obkládají na horách Krasských pole kamením, aby jim bóra neubrala prstí. Vinné kmeny musejí na nebezpečných místech obložití roždím, aby je bóra kameněm nepotloukla. Nejvíce nehod stává se po silnicích vozům; nebo není vozu tak velikého ani tak těžkého, aby ho bóra je-li jí v cestě, nedovedla skáceti. Někde museli proti ní vystavět veliké zdi podél silnic.

Scirocco.

Opačným směrem, totiž jako vítr jižný proti severní bóře, jde tak zvaný Scirocco (vyslov Širokko), navštěvující totéž pomoří adriatické jako bóra. Scirocco přichází z hlubin horké Afriky, přelétne s neodolatelnou silou přes moře středozezemské a přes polouostrov vlaský k Alpám, ano někdy zasáhne i za Alpy až do našich končin. Ačkoliv se horkost větru toho na chodu jeho přes moře poněkud ochlazuje, přece jest dosti dusný a horký, že v zemích vlaských a na díle i v našich krajinách hornatějších způsobí veliké ochabení, jak u zvířat tak i u lidí, že jest příčinou zimnic a průjmů, že spálí rostliny a bouřlivou silou odnese střechy, spřevrací slabší chalupy, zpodějme vody na moři i na velkých řekách a ztroskotá koráby. Příchod Scirocca pozná se podle podoby oblak, všecko podnebesí naplňuje se jakousi mdlou mlhou, slunce ztrácí lesk svůj a chabě toliko září.

L a v í n y.

Lavíny jmenují se spousty sněhu s horských strání dolů se řítící. Nejčastěji strhují se v horách alpských, s jara, když slunce již silněji začíná hřátí a sníh na horách taje. Rozeznávají se lavíny dvojí, smekavé (Rutschlavinen), kde se spousta sněhu po strání znenáhla smeká a sváží, a lavíny pádné (Sturzlavinen), kde se spousta náhle strhne a dolů valí. Smekavé nejvíce bývají na stráních nakloněných, pádné na skalách strmých. Pádné lavíny jsou mnohem nebezpečnější, neboť se strhnou z nenadání, následkém silného větru, aniž se ohlašují prvé temným hukotem, kterýž lavinu smekavou obyčejně předechází a obyvatelů na nebezpečnoství pozorných činí. Strašidelný jest pohled, když se v některém údolí horském lavíny jedna po druhé do hlubiny řítí. Sotva že spatříš jednu kterák padá, již se ssuje na protější straně druhá, třetí, čtvrtá. Otřesení v povětří, způsobené pádem první lavíny, jest příčinou že se i ostatní spousty sněhu hýbají a řítí. Stalo se již také, že pocestní v horách najednou byly lavínami, jednou z předu, druhou z zadu za-

vření, a že se teprv po dvou po třech dnech prokopali. Neuvěřil bys, jaké hromady sněhu z lavín pozůstanou: Úzké doliny zasypou se někdy na 5—20 sáhů výšky; potoky nemající odtoku, vzdují se a promění se v jezero, až sobě voda skrze sníh svou proryje cestu. Někdy se takto utvoří přirozený most. Je-li zasypána silnice, tedy obyvatelé raději udělají ve sněhu průkop, nežliby rozhodili všecken. Teprvé v červnu, ano místem i nedřívě jak v srpnu, ztajou tyto spousty v údolích. Neméně úžasný pohled poskytuje ona směsice věcí jiných, které lavína na své cestě strhá: Tu se mísí roztráštěné, přelámané stromoví ohromné velikosti s balvany skal, hlína s kořáním, mláz lesní s ubitými někdy kamzíky. Nejsnázeji bývají laviny zadržovány lesem. Kde jsou stráně porostlé sebe menším lesem, tam se ani sníh ssmeknouti ani lavína povstati nemůže, jmenovitě smekavá. Místem vkopávají obyvatelé jako schody do strání anebo zarážejí koly dva a dva na kříž, aby lavínu zdržovaly. K ochraně velikých silnic staví se střechy, tak zvané Schirm- nebo Sturmdächer, po kterých se sníh sveze, aniž silnici uškodí, což na př. jmenovitě vyvedeno na slavné silnici přes Wormser Joeh.

Záření alpské.

Slunce zašlo na západě, a od východu tahnou se již tmy noční, pokrývající zprvu doliny horské, pak zelené pastviny horské, pak i lesy: avšak záře slunečná tkvěje hluboko do noci na nejvyšších vrcholích a štítech velikánů alpských. Zdá se jakoby žhavé byly vrcholky ledové; podívání toto převelebné poskytují naše nejvyšší hory: Ortles, Gross-Glockner, Venediger, Dachstein, Triglav a j. Žádné umění lidské není s to, aby v barvách a malbě napodobilo anebo v mluvě vyličilo obraz takový, jakého tu příroda podává. Hory se svítí z počátku v nejkrásnější purpurové a zlaté barvě, potom přechází barva více a více v tmavou modrotu, konečně se stane šedomodrá, kdežto na dolinách hluboké již temno rozmnoženo. Ledové štíty lesknou se v nejživější jasnosti. A tak vysoko v podnebesí září žhavý vrchol alpský dlouho do noci, a jako velikanská světlárna viditelný jest daleké krajině okolní, ve tmách nočních pohrouzené.

Světlování mořské.

Kdo přebývá na pobřeží mořském anebo za temných večerů a noci podzimních a zimných po moři pluje; zná úkaz, jenž sluje záření neb světlování mořské. Hned pryskají jiskry slabounce před veslem nebo před popředím korábu, hned blýskají nezčíslné hvězdičky a tečky na těch místech, kde se vlny na pobřeží, na úskali nebo na boku lodi lámou a odskakují; ano světélka tato bývají tak hustá, že se proud vody za lodi táhne jako pruh roztopeného, do modra žhavého kovu a že ryby při svých pohybech mají světlé paprsky kolem sebe. Nejsilnější světlování bývá při bouřce. Přemýšlelo i psalo se již všelijak o velebném úkazu tomto; jedni pravili že příčinou jest elektrina v moři, jiní že hořlavé plyny ze hlubin vystupující; hádáno na tvoření ledu, na vývin světla tvořením fosforového plynu z mrtvých těles zvířátek mořských. Žádná z domněnek těchto nestačí: jediná podstatná domněnka jest ta, že světlování pochází od živých zvířátek mořských. Znají více již jak sto druhů zvířátek takových, jenž světlo od sebe vydávají. K výsledku tomu vedlo pozorování pode všemi pásmy a na všech stranách moře. Hlavní účinek nepochází od velikých, ale od drobných tvorů těchto, a to ze jmena od malých medus (*noctiluca scintillans*). Za dne dávají, shrnou-li se u větším počtu, moři podobu bahna, pokrývající je jako škralupem. Prostému oku představuje se medusa u velikosti hlavičky špendlíkové a vypadá jako bublinka s tečkou na vrchu; pod drobnohledem vypadá ale jako jasný, slabě zlatobarevný měchýřek s tmavým zrnkem na horním konečku. Nejvíce se rojí zvířátka tato na povrchu mořském před bouřkou i za bouřky, a to v millionech a millionech pohromadě.

Povětroně.

Mezi nejznamenitější úkazy, které již od starodávna baví mysl lidskou, náležejí ony hmoty buď kovové nebo nekovové, jenž padše z povětří na zem brzo za povětrné kameny, brzo za hmoty s měsíce, ano i s nebe spadlé považovány byly. vůbec pak povětroně (aërolithy, meteory) slovou, aniž posud dosti proskoumány a vysvětleny jsou. Dne 26. máje 1751 spadla u vesnice Hrašiny nedaleko Záhřebu a prostřed bouře s hrozným zahřměním ohnivá kule k zemi, která se roztrhla jako puma na dva kusy, 71 a 16 liber těžké, a když je zdvihli, ještě horké. Dne 22. máje 1808 spadlo u Staniměři na Moravě v okresu na tři hodiny přes 200 kusů drobného kamení takového, se hřměním, hučením a syčením. Takové povětroně, jichžto padání nic není neobyčejného, jsou také známé železo Loketské, 101 libry těžké, železo Bohumilické r. 1829 vyorané a 103 libry vážící. Povětroně dělí se na povětrné železo, mají-li nejméně s polovíce ryzí železo v sobě, a na povětrné kamení, skládají-li se více z částek nekovových.

Propast Macocha.

Jmenem „Macocha“ nazývá se ohromná propast nedaleko Blánska za Brnem na Moravě. Hlubokost její udávají na 80 sáhů, tak žeby se nejvyšší věže v Evropě dobře v ni schovati mohly. Otvor u vrchu má prý 50 sáhů délky a 30 sáhů šířky. Před časy nebylo možná než s patrným nebezpečenstvím ležmo dolů pohlednouti z vrcholu převysoké stěny skalní, kde nyní pevná pavlač železným zábradlím opatřená stojí. Kdo na závrať trpí, nemůže se dlouho dívat do tohoto děsného hrobu; i zmužilého napadá bezděčně třesení údův. Kámen s pavlače hozený padne teprv za 7 neb 8 sekund s temným zvukem na dno. Přece však denní světlo až na dno té hlubiny vniká, kde mech a tráva jakés takés stopy života projevují. Na dně teče také živý potok, od vesnice Ponikve pod zemí přicházející, jenž velikánskou kamennou branou do Macochy vchází a na druhé straně zase pod skalou se trátí, načež teprv po dalším běhu pod zemí v tak zvaném „Suchém Žlebu“ co silný potok vystupuje, jmeno „Ponikva“ neb „Punkva“ obdrží a hned u „Východu“ ze skály mlýn a rozličné stroje v pověstných samokovech neb hamrech Blánských žene. Již po několikráte spustili se odvážliví badatelové po lánech na dno propasti; i jest prý pohled na strmé skalní stěny, vzácnými bylinami a mechy porostlé, právě ohromující. Potok činí na dně dva rybníčky na 12 sáhů v průměru, odtok pak znesnaděn jest množstvím klád řezaných, které od nepamětných dob nepochybně nějakou povodní od hořejších mlýnů odnešené pod zemí až do Macochy se dostavše, další průchod zatarasily, jen vodu propouštějíce. Co se týká jmena, tož vypravuje pověst, kterák macocha zlá nevlastního syna svého jedenkrát až na kraj propasti vyvedla a jej odtud dolů svrhla; avšak anděl Páně bděl nad životem chlapečka, dítě uvázlo na keři, odkudž ho po láně vytáhli, macochu však za trest do hlubiny svrhli. Odtud se i propast Macochou nazývá.

V okolí tomto jest také ještě pověstná jeskyně Sloupská, pak skryše Beyči Skála u Adamova a propast Jedovnická. A na této divuplné půdě stojí slavné chrámy poutnické ve Křtinách, ve Sloupě a na Vranově.

Obrazy povětrné.

Někdy bývá viděti ve vzduchu obrazy rozličných předmětů vzdálených, vznášející se nad obzorem. To se stává nejčastěji na rozložitých rovinách, na pomorí, na širém moři a v pustinách, kde jako kouzlem nějakým města, hory, stromy, koráby, stavení, vojska, užaslému oku pozorovatele se představují, často převrácené neb všelijak roztažené, načež potrvavše trochu zase nenadále mizí, jako byly povstaly. Tyto obrazy vzdušné, latinsky *fata morgana* zvané, dilem neobyčejným přelomem, dilem také odrazem světla ve vzduchu vytvořiti se mohou, což vůbec z nauky o světle důkladně dá se vyložiti. Takové podivné vidění mívali druhdy Francouzi pod Napoleonem v Egyptě na rozlehlých pustinách, kde se často celé pluky nepřátel proti nim táhnoucí spatřovaly, a když se k nim přiblížily, zase zmizely. Takové úkazy bývají začasť i na pustách uher-ských, i slovou Uhrům *deli-bab*. Též i v Čechách přihodily se podobné zjevy, jmenovitě r. 1825 na Míšeovsku při Šumavě v zimě, kdež bylo patřiti vojsko jízdné i pěší, ano táhne s praporcemi a s lesklou zbrání; ukázalo se, že v tu hodinu za Šumavou v Bavořích byla držána v jednom městě přehlídka vojska. I v Hradecku se asi r. 1856 ukázal povětrný obraz zámku.

Hospodářství horské.

Horské hospodářství v Alpách chová nejvíce dobytek hovězí, horské hospodářství v Karpatech nejvíce dobytek ovčí. Dobytek z jara na hory hnaný ztráví celé leto na horách. Příbytky pastýřů alpských, senarů zvaných, jsou dřevěnné, s pokladeným na střeše těžkým kamením proti větru. Dobytek se pase na bujných paloukách alpských, požívaje výdatných rostlin horských a dává mléko hojné i tučné, z něhož se na horách připravuje sýr pro vlastní potřebu, ještě více ale pro obchod. Návrat z alm t. j. pastvin v jesení bývá slaven jako velká slavnost; dobytek vrací se v zástupech rozmnožených, dobře vypasených a ověncených věncemi z kvítí horského.

Co jsou na almách alpských domky horských pasteveů, to jsou v Tatrách salaše s veselými pastýři ovec, řečenými Valachy. Salaš záleží za dvou částí: z kolihy a z košáru. Koliba jest budova z brven, kde se nachází ohnisko na zemi kolem opatřené kamením, nad nímž visí na dřevěnném háku měděnný kotel. Okolo ohniska rozloženy jsou díže, asi na půldruhého vědra, ve kterých žinčice bývá, pak dbanka čili mýtovník neb máslnice, dojelníky neb hrotky na dojení a cedidlo, kte-

rým se žínčice cedí, jako i čerpáky z dřeva lípového neb javorového k nabírání. Blíže dveří jest syřiště v nádobě visící. Proti ohnisku vedle stěny bývá lavice, na zadní pak stěně dvě police, kam se urda (hrudy tvarohu) a sušeníčky (homolky) kladou. Prostora mezi lavicí a ohniskem slouží za lůžko báčovi čili vrchnímu ovčákovi, jenž v kolibě lehá, bryndzu (sýr), máslo a sušeníčky dělá, vaří a vůbec hospodářství spravuje, jak v salaši tak i nad ovce, jakož i v pořádku drží podřízené ovčáky (Valachy řečené). Košár nedaleko koliby se nachází, a jest ohrada pro ovce v noci a v denním parnu z dřevěných kolů a z proutěných lesic udělaná, tak že se každý den na jiné místo může přenést, aby se horské louky, lazy a úbočné úhory od ovec mrvily. V košáru jest též oddělení mezi lesicemi: S jedné strany pro matky, s druhé pro berany a jehňata, pak prostředek, kde se doji. Život na salaších jest prostý, ale pokojný a veselý, nejživější ovšem v čas kosby, když se kosi seno horské.

Pusta koňská.

Uherské pusty poskytují na mnoze znamenitou pastvu jak dobytku hovězímu, tak jmenovitě koňstvu. Stáda koní chovají se tu pod širým nebem, ne sice tak jako na stepách ruských nebo na rovinách amerických v úplné volnosti, nýbrž pod dozorem pastevců, kteří slují čikoši. Koně tyto jsou obyčejně malí s dlouhým, tenkým, ku předu táhlým krkem, s hlavou nevypnutou, hřbetem rovným a se silnými kopyty. Vyznamenávají se svou vytrvalostí. Chce-li čikoš některého vybratí ze stáda, musí ho buďto přelstít a vsednouc na něj až do unavení uhonit, anebo na arkán (lano s okem) jej chytнути. Na některých pustách jsou znamenité hřebčince, jako v Mező-hegyeši, v Bábolně, kde jsou ustavy tyto císařské, v Ozoře, v Kesztheli, v Uirmenyi a jinde, kde jsou soukromé.

Naše zvířena.

Říše naše požehnána jest jak hojností zvířat užitečných, tak i rudami a rostlinami. Rohatého dobytka počítá se na patnácte millionů kusů, a jsou tu plemena alpská i plemena z rovin uherských a polských. Koní počítá se přes půl millionů. Nejpečnějši plemeno jsou koně sedmihradské, bujné, rychlé a vytrvalé, plemeno uherské, statečné plemeno českomoravské, z kteréhož se odvádí k těžké jizdě i k těžkému vojenskému potahu; nejsilnější koně povozní jsou ale z alpského plemena štýrského a saleburského. Ovec počítá se 20 millionů, z kterých se vlny vyzíská 50 millionů liber do roka. Vepřového dobytka počítají 6 millionů kusů, koz jeden million, mezků a oslů asi 100.000. Přebohatě jsou země naše na zvěř všelikého druhu, pernatou i srstnatou, vodní i lesní. Řeky, jezera i moře poskytují hojnost vzácných ryb, uštic, raků. Nenepatrný obchod vede se z Uher s pijavicemi. Hedvábnictvo květe dosti. Včelařství daří se v Haliči, v Sedmihradech, v Uhrách i Cechách.

Škodných zvířat jest také některý počet: Medvědi, vlci, rysové vyskytují se, ač porůznu, v horách Karpatech. Jedovatých hadů jest pramálo.

Labužníci chvály sobě z rakouských zemí nejvíce štýrského tetřeva, českého bažanta, benátské uštic, dalmatského úhoře, lososa labského, rybu fogoš z blatenského jezera, vyzu z Dunaje a pstruhy z potokův alpských.

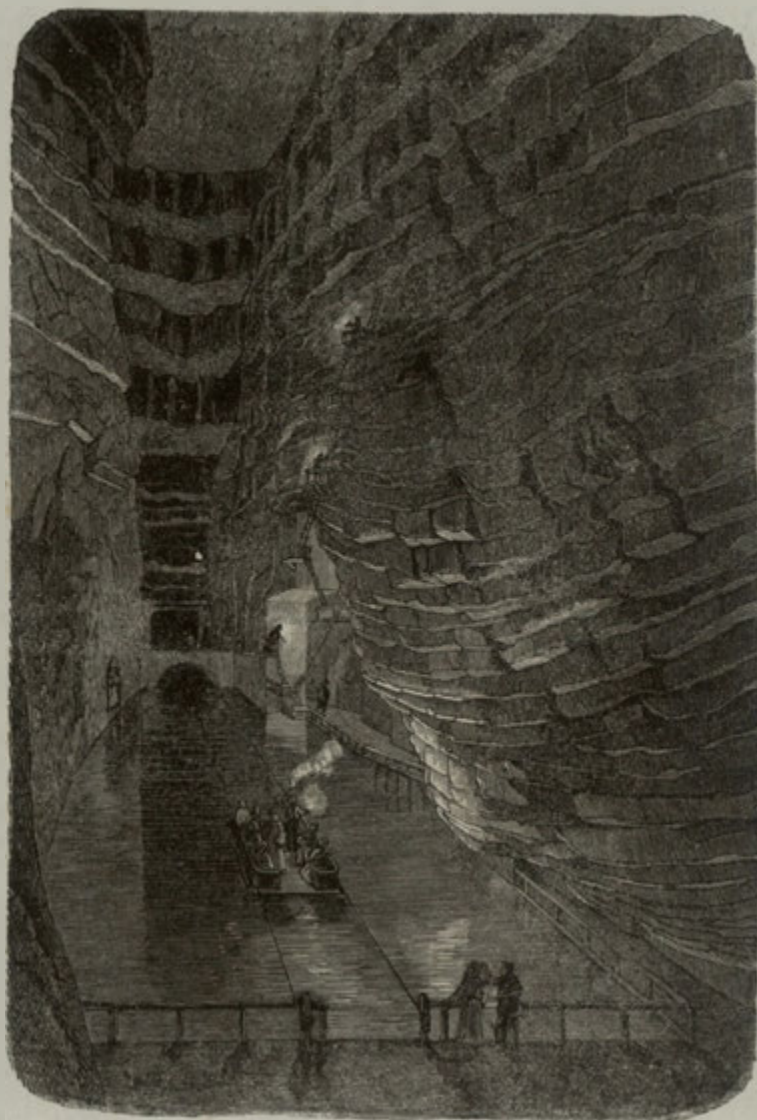

Eisenerz.

Eisenerz.

Pověstné štýrské železo dobývá se nejvíce ze starožitných, bohatých rud u města Eisenerze a Vordernberku, a to z tak zvané hory Erzberku, 4700 stop vysoké, kde již Římané železnou rudu kopali a železo dělali. Hora tato dává ročně 400.000 centů železné rudy v Eisenerzu a 500.000 ve Vordernberku, z čehož se vyrobí 260.000 centů hrubého železa. Přes 5000 horníků mají tu práci. Podivný jest pohled na rudnou horu tuto: Stráně její podobají se vosímu hnízdu; 115 štol hnáno jest z povrchu do vnitra na straně Vordernberské a 71 na straně Eisenerzské; jako poschodi táhnou se řady otvorů štol těchto; u otvorů spatřují se haldy vysypané země, domky havířů, budovy se stroji k vytahování a k dalšímu dopravování rudy, kterou spouštějí z jednoho poschodi do druhého. Skrze horu proražen jest průkop na druhou stranu, kudy jde železná dráha, tak že se v okamžení octneš na druhé straně a máš před očima krajinu zcela jinou. Na vrcholu této hory postavil arcikníže Jan velikánský kříž a dal k němu napsati tato krásná slova:

„Leta Páně 1823, dne 27. máje, za panování Jeho Msti. císaře Františka I., mého císaře, pána a bratra, postavil jsem já, Jan arcikníže rakouský a horník Vordernberský, kříž tento na nejvyšším chlumu Erzberku, v té pevné víře, že nic nemůže na světě prospěti bez ochrany Nejvyššího; v té pevné důvěře, že Hospodin žehnati bude podle milosti své hoře této, která živi Štýrsko naše; ku potěšení všem, kteří Erzberk navštěvují a tam pracují, aby pohled Spasitele pamatoval jich na jeho neskončenou dobrotu, na všemohoucnost i dobrotivost Boží; aby jich v celém živobytí ponoukal k věrnosti a dětské oddanosti; aby se dále modlili za pána a císaře našeho, za milou vlast naši a za stále požehnání horské; konečně aby potomci naši věděli, že pravé světlo a pramen všeho štěstí hledati dlužno jedině v úplném oddání-se v Boha“.

Wieliczka.

Wieliczka.

Nedaleko Krakova leží městečko Wělička (polsky: Wieliczka), znamenitá svými solnými doly, ježto v bohatství a kráse podzemných dilen svých nemají po Evropě sobě rovných. Městečko leží na konci pěkného údolí, řádná silnice jde do této úhledné, čistými ulicemi opatřené osady. Doly solní dělí se na tři ponebí, ku kterým se počítá ještě i čtvrté, ze samých chodeb záležející. Horníci a navštívitelé spouštějí se po lanu jako do šachet dolů. Nejprve se přijde do prvního ponebí, kdež kaple sv. Antonína vytesána i s oltářem, sloupy a kazatelnou z růžobarevného kamene solního; též je tu socha krále polského Augusta II. z jednoho solného kusu vydlabaná. Nedaleko kaple jest sál, jenž sluje Kloža, na ohromných sloupech z černé soli a s velikánským lustrem. Mezi Kloží a kaplí stojí též obelisk na památku návštěvy císařovy r. 1817. Druhá síň sluje Lentov; ji pokládají mnozí pro její sloupení a výšku za nejkrásnější. Třetí síň neboli poschodí jest to, v kterém se nachází jezero, jemuž Příkos říkají. Těžko sobě pomyslití co ohromnějšího. Klenutí až do nebe se pnouti zdá, ačkoliv se v lůně země nalezá. Dno sálu pokryto jest jezerem, solnou vodou tak nasyceným, že hladina jeho v černé barvě se jeví; kdo se po jezeru plaviti chce, tomu uchystána jest prámice u břehu. Voda jezerní strádá se z prosáklín, které po korytech sem svádějí. Nejnížší patro, kteréž pracemi horními nyní vzniká, jest pod řečeným jezerem, ale málo posud navštěvované. Délku všech chodeb dohromady udávají na 120 hodin; co se týče hloubky, tedy ještě nikda nevníknu člověk tak hluboko do vnitra zemského jako ve Wěličce; hloubka převyšuje již 1000 stop. Komin za posledních dob tu z hlubin vystavený má 885 stop, kdežto věž Strassburská čítá jen 758 stop výšky. Dobyté soli počítá se na milióny centů. (Sůl se dobývá v kusech, lavy řečených, lámáním, ano i prachem trháním. Sůl zelená jest nečistá, málo soli a více zemniny v sobě mající; šibiková jest značně lepší, očkovaná zcela bílá, průzračná a nejpěknější).

I d r i a.

V Krajině, v údolí potoka Idrice, nacházejí se v Idríi doly na rtuť, kromě dolů Almadenských ve Španělech nejznamenitější v Evropě. Nalezena jsou tato ložiska rtuťová roku 1497, i poskytují podnes výdatný výtěžek. Rtuť nalezá se buď ryzí v kuličkách jako krůpěje na rudě nasazená, anebo spojená se sirou ve způsobu nečistého cinobru. Ruda vyváží se z dolů hornickým způsobem na povrch, kde se v stoupách roztlouká a ve vodě od zemních částek odlučuje, načež se dává do luti neboli peci, kde se rtuť horkem odděluje od cinobru. Ročně se v Idríi dobývá okolo 4000 centu čisté rtuti (neboli živého stříbra). Do dolu vede 757 stupňů ve skále vápenné vytesaných do hlubiny 750 stop hluboké. Lidskému zdraví jest dobývání rtuti velmi nebezpečné, ještě nebezpečnější jsou ale páry rtuťové, když se ruda přepouští. Z přirozeného cinobru vyřezují horníci všelijaké ozdobné figurky na prodej. A jako se z cinobru rozlučováním dobývá rtuť, tak se zase ze rtuti a ze síry dělá v Idríi umělým způsobem cinober. Rtuť se dá do malých soudku, přimíchá se k ní na hrubo roztlučená síra, soudky se točí okolo své osy a tak povstane černá rtuť sírná. Tato rtuť vloží se v rourách do ohně, rtuť se sublimuje, a sublimát se v hlíněných nádobách zachycuje jako hotový cinober. Načež se ve mlýnech rozdrobuje na prášek. Cinobru takového dělá se do roka 1000—1200 centů.

R u d y.

Pohlédneme-li vůbec na všechny zisk, který se poskytuje řiši naši z rud, nalezneme že skoro polovice výrobné ceny připadne na rašelinu, asfalt a kameninu, více jak čtvrtina na sůl a čtvrtina na kovy a uhlí. Přes 50.000 horníků pracuje v dolech rakouských. Hledíme-li podrobně k jednotlivým rudám, tedy se dobývá zlata do roka 8000 hřiven (hlavně v Sedmíhradech, v Uhrách a v Banátu); hlavní zlaté doly jsou v Zlatné (Zalatné) v Sedmíhradsku; stříbra do 120.000 hřiven (v Uhrách, v Banátě, v Čechách, v Sedmíhradech): nejčelnější doly jsou v Příbrami v Čechách; rtuti okolo 4000 centů, hlavně v Idrii; mědi přes 60.000 centů (v Uhrách, v Banátě, v Benátsku a. t. d.); cín a cínk dobývá se hlavně v Čechách a v Krakovsku; olova podávají Korutany samotny 60.000 centů; nejčelnější doly jsou v Bleibkerku; železo vynáší do roka 4 milliony centů; nejvíce ho pochází ze Štyrska (Eisenerz), z Korutan, z Uher, z Čech, z Moravy a Slezska; arseniky a auripigmentu dobývá se 1500, kobaltu a uranu 3000, síry 25.000, tuhy neboli grafitu 36.000, alaunu 30.000, železného vitriolu 45.000, měděného 6000 centů.

Znamenité bohatství, kterýmž jest požehnáno Rakousko, máme v hojných a výdatných solných dolech a v solných vodách. Do roka se vyrobí 6 millionů centů soli, polovice kamenné, třetina vařené, šestina mořské soli. Dobývání a prodávání soli jest vyhrazeno císaři.

Uhlím jest bohatě obmyšlena říše naše; skoro všecky země mají své uhelné doly. Do roka se ho dobude skoro 25 mill. centů. K pálení se potřebuje také rašelina, jmenovitě v horách, asfaltu se získá do roka 50.000 centů, hlavně z Tirol, z Uher a z Dalmácie.

Nejlepší porcelánová země je na Moravě a v Čechách; mramor v Tirolích; barevné hlíny v Benátsku; gips a křída v Alpách a v Karpatech; drahé opály v Uhrách; granáty v Čechách.

Vinobraní.

Jest málo zemí, aby měly tolik a takového vína jako Rakousko. Čechy mají znamenité Melnické a Žernosecké; Dolní Rakousy, ježto povýtečně slovou zemí vinařskou, plodí Vöslauské, Retské, Mailberské, Gumpoldkirchské a j. Uhry, Banát, Slavonsko i Charvatsko mají vín bez počtu: Nejvýtečnější Tokajské v tak zvané Hegyallyi blíž města Tokaje, kdež krajina na pět mil ve čtverci není než samý vinohrad; pak Nesmělské, Meněšské, Budinské, Šumlavské, Rustské, Seksardské; Fruška-Hora dává víno Karlovické; v Charvatech slyne Moslavinské a j. V Dalmatsku, v Istrii a v Benátsku roste vín rozmanitých bez čísla. Také Tiroly, Štyrsko i Morava mají vína svoje. S víny provozuje se znamenitý obchod z Rakouska do ciziny.

Naše rostlinstvo.

Přijdeme-li z Čech nebo z Moravy na pobřeží adriatického moře, nalezneme tu zcela jiný ráz v rostlinstvu. Naše trávy a ostřice, které nám louky a dráhy zelenou houští odívají, naše rostliny obilní, které na rozsahlých rovinách se kolébají (žito, ječmen, pšenice, oves, pohanka a t. d.), vedle toho převeliké množství piených rostlin (jetel, vojtěška, víčenec a j.), dále zeliny zahradní: vodnice, tuřín, mrkev, chmel a podobné, ovocní stromstvo, jenž v našich sadech sousedí s našimi příbytky (jabloň, hruška, sliva, třešně, višně), naše keře poříčené, něžná rokyta a stromovitá vrba; stromy silného kmene a vysokých pní: jehlaneový topol s příbuznou osykou, slíčená bříza s olší, košatá lípa, velebný dub ve společnosti lisky, jilmu, habru, buku, javoru, dřínu, konečně teměř všechny druhý sosen, štíhlá jedle, smrk, borovice, jenž hory naše odívají — to všechno jest obraz břehům adriatickým cizí a nevidaný. Jak mile poutník vystoupí na poslední pohoří pomorské (s naší strany Kras před Terstem, Velébit před Dalmatskem), objeví se mu patrný rozdíl v rostlinstvu. Ne pojednou sice, ani rázem se tu rostlinná říše středo-europejská končí, ale kvapným přechodem ustupuje tvar tvaru. Na místě našich ovocných stromů setkáváme se zde s jihomorskými, jako je limón č. citroník a pomoranč, ořech vlaský, smokve č. fik, mandlovník, oliva, která hojností svou poněkud napodobuje naše sady slivové a šedozeleným listím i přes zimu krajinu krásí. Kromě toho dosahují výšky našich stromů a stromovitých keřů i vavřín, myrta, dub cer a česmina, jamovec, planika, réva vinná, zde onde oleandr a rohovník. Mezi obyčejné, ač velmi porůznu stojící, ale oku velmi příjemné výjevy náleží cyprýš, jenž jedním druhem jehlaneovou podobu našich topolů, jiným pak formu našich borovic objevuje; vedle cyprýše je tu z jehličnatých ještě jalovec a pořádku sosna, druhdy bohatství ostrovů dalmatských, nyní skoro vzácný úkaz, poskytavší Benatčanům a Dubrovničanům stavivo na loďstvo nádherné, nyní sotva palivo zchudlým ostrovanům; jediný ostrov Kurcola černá se ještě chvojovým zdaleka nad hladinou mořskou a ospravedlňuje podnes starožitné jméno „Koreyra černá“. Velikolepý a nade všechny formy vynikající jest konečně starověký vodoklen č. platan blíže Dubrovníka, a palma, rozestavená jen

v několika stromích u Boky Kotorské, u Dubrovníka a na ostrovech Visu (Lissa) a Hváru (Lesina).

Podle toho přehledu jest patrné, že se krajinám těmto nedostává vysokého stromstva v hojnosti; zbývá tedy křovinám, křovitým bylinám a travám, pokrov země nahraditi. Hojného rozšíření dosáhla čeleď ožankovitých; již ve Quarneru vyplňuje šedobarevná šalvěj skrovné mezery suchoparných skalín; ostatně jsou z rodu toho známé levandule, melissa, verbena, rosmarina, zvláště na ostrovech u města Splěta, kde se z ní dělá voňavka „aqua di regina“. Hustý pokrov ostrovů, jenž člověku nad pás dosahuje, záleží ještě i z hojného cistu, z planíky, jamovce, jalorece a z vřesu. Též i agave tlustolistá bývá na ostrovech pěstována.

Přebohaté jest konečně pomoří dalmatské rostlinstvem podmořským. Pod vodou se tu na výslunné straně rozkládá jako v zahrádce pestré rostlinstvo řasové — tuhé koralliny, růžové griffithsie, hebké ulvy, větevnaté polysiphonie. Tyto útlé rostlinky, nanejvýše tři palce vysoké, jsou nade všechno, co si obrazotvornost lidská v drobném světě představití a vymalovati může. Není kdoby neužásnul a nezaradoval se nad těmito divokrásnými a něžnými výtvy, nebude, kdoby nevelebil Hospodina, jenž s tolikou něžností stvořil rostlinky tyto!

O t ě i n a.

Nenaříkej ve chudobě,
že Bůh na tě zapomněl,
že pozemských statků tobě
a radosti odepřel.

Z onoho vonného kvítí,
které krásí lučinu,
nejen boháč radost cítí,
ale také ty, synu!

Libě spívající ptáče
v loubí lesa temného
nezpívá jen pro boháče,
ale i pro nuzného!

Slunce, oko Tvůrce tvého,
v modrojasném oblace
usmívá se na nuzného
jako na tvář bohatce.

A ty krásné hvězdy zlaté,
kterých nasel na nebe,
nezáří jen pro bohaté,
ale také pro tebe.

Však i tobě, synu, dala
ruka Boží země část,
neboť tobě darovala
živnou, krasnou, slavnou vlast!

Vlastenec.

Přejme darů přirozených
vlastních každé krajině,
zvelebujme udělených
darů naší dědině.

Vlastenec si všeho váží,
co Bůh zemi jeho dal;
a jak moha sám se snaží,
by ji též ozdoboval.

Bohem každému ve vlasti
určena jest úloha:
z činů bude účet klásti
duše naše u Boha.

Každý roli svou vzdělávej,
a z ní vyved' užitek:
dárcei všeho — Bohu — vzdávej
za zdar díla čest i vděk.

Věrní Císaři a králi,
vlasti budme štitové,
v povinnosti svaté stáli:
pak budem vlastencové!

